Міністерство освіти і науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Особливості використання технологій форум-театру в роботі з підлітками

здобувачки IV курсу
групи СПб-1-22-4.0з
ОПП Соціальна педагогіка
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Шевченко Альони Миколаївни

Науковий керівник:
Денисюк Олена Миколаївна
кандидат педагогічних наук,
доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Шевченко А. М. Особливості використання технологій форум-театру в роботі з підлітками. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 231 «Соціальна робота» освітньо–професійної програми «Соціальна педагогіка» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості використання технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками. Обґрунтовано значення форум–театру як інтерактивної технології соціального навчання, що сприяє формуванню соціальної компетентності, розвитку комунікативних умінь, критичного мислення та відповідальної поведінки підлітків.

У роботі проаналізовано соціально–психологічні особливості підліткового віку та сучасні підходи до використання інтерактивних технологій у соціально–педагогічній діяльності. Форум–театр розглянуто як форму організації діяльнісної взаємодії, що сприяє активному залученню підлітків до аналізу соціальних ситуацій, обговорення проблем і пошуку шляхів їх розв’язання.

Практична частина роботи містить аналіз досвіду використання форум–театру у діяльності громадських організацій, а також узагальнення результатів напівструктурованого інтерв’ювання фахівців соціально–педагогічної сфери. На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації щодо застосування технології форум–театру у роботі з підлітками.

Ключові слова: *форум–театр, соціально–педагогічна робота, підлітки, інтерактивне навчання, соціальна компетентність, комунікативні уміння, соціальне навчання.*

ABSTRACT

Shevchenko A. Features of using forum theater technologies in working with adolescents. – Qualification research paper (manuscript).

Qualification paper in specialty 231 “Social Work” within the educational and professional program “Social Pedagogy” at the first (Bachelor’s) level of higher education. Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2026.

The qualification paper examines the peculiarities of using forum theatre technology in socio-pedagogical work with adolescents. The study substantiates the importance of forum theatre as an interactive social learning technology that contributes to the development of social competence, communication skills, critical thinking, and responsible behavior among adolescents.

The paper analyzes the socio-psychological characteristics of adolescence and modern approaches to the use of interactive technologies in socio-pedagogical practice. Forum theatre is considered as a form of activity-based interaction that ensures adolescents’ active involvement in the analysis of social situations, discussion of problems, and search for possible solutions.

The practical part of the research includes an analysis of the experience of public organizations using forum theatre in their work with adolescents, as well as a generalization of the results of semi-structured interviews conducted with specialists in the socio-pedagogical field. Based on the obtained results, practical recommendations for the application of forum theatre technology in work with adolescents were developed.

Keywords: *forum theatre, socio-pedagogical work, adolescents, interactive learning, social competence, communication skills, social learning.*

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРУМ–ТЕАТРУ У СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ 9

1.1. Форум–театр як інтерактивна соціально–педагогічна технологія 9

1.2. Соціально–психологічна характеристика підліткового віку 14

1.3. Сучасні підходи до використання технології форум–театру в соціально–педагогічній роботі з підлітками 19

Висновки до розділу 1 32

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРУМ– ТЕАТРУ У СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ 34

2.1. Аналіз досвіду використання технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками 34

2.2. Рекомендації щодо застосування технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками 47

Висновки до розділу 2 56

ВИСНОВКИ 59

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 61

ДОДАТКИ 66

ВСТУП

У сучасних умовах соціально–педагогічна робота з підлітками потребує використання таких технологій, які дозволяють не лише інформувати, а й залучати учасників до активної взаємодії та аналізу соціальних ситуацій.

Особливої актуальності набувають інтерактивні методи, що забезпечують залучення молоді до участі у вирішенні соціальних проблем.

Форум–театр як інноваційна технологія соціально–педагогічної роботи, заснована на концепції «театру пригноблених» А. Боаля – бразильського режисера, драматурга та педагога, створює безпечний простір для обговорення складних життєвих ситуацій, формування емпатії та відповідального ставлення до суспільних процесів.

Проведення форум–театру зазвичай включає створення проблемної ситуації, залучення учасників до її обговорення та пошук можливих варіантів розв’язання.

Питання використання інтерактивних технологій у роботі з підлітками висвітлюється як у вітчизняних, так і в зарубіжних наукових дослідженнях. Зокрема, теоретичні засади форум–театру обґрунтовано у роботах А. Боаля, який розглядав театр як інструмент соціальних змін і простір активної взаємодії учасників. У вітчизняній науці окремі аспекти застосування інтерактивних технологій досліджували О. Безпалько, І. Захарченко, В. Кириченко та інші науковці, які підкреслюють значення діяльнісного підходу у формуванні соціальної компетентності підлітків.

Серед сучасних зарубіжних дослідників проблематики форум–театру варто виокремити М. Пренткі, Дж. Томпсона, К. Коен та Ж. Боаль, у працях яких форум–театр розглядається як засіб формування громадянської активності, критичного мислення та соціальної відповідальності молоді [34; 38; 49]. Дослідники підкреслюють значення інтерактивної взаємодії, рефлексії та безпечного

обговорення соціальних конфліктів у процесі формування соціальної компетентності підлітків.

У зв'язку з цим важливим є не лише теоретичне осмислення форум–театру, а й аналіз особливостей його практичного використання у роботі з підлітками.

Аналіз наукових праць показує, що форум–театр має значний потенціал для використання у соціально–педагогічній діяльності, однак окремі аспекти його практичного впровадження потребують подальшого опрацювання.

Поряд із цим проведений аналіз засвідчує, що питання системного впровадження технології форум–театру у практику соціально–педагогічної роботи з підлітками залишається недостатньо розробленим.

У більшості досліджень увага приділяється окремим можливостям інтерактивних методів, тоді як питання комплексного використання форум–театру в роботі з підлітками висвітлене недостатньо.

У сучасних дослідженнях О. Денисюк підтверджено ефективність інтерактивних театральних технологій у соціально–педагогічній роботі з підлітками, зокрема у формуванні їх соціальної активності та комунікативних умінь.

У контексті сучасних зарубіжних досліджень форум–театр розглядається як складова більш широкого підходу «навчання через участь», що передбачає активне залучення учасників до процесу навчання через спільне вирішення проблемних ситуацій. У працях європейських дослідників підкреслюється, що інтерактивні театральні технології сприяють формуванню так званого experience of participation (досвід участі), який є основою розвитку громадянської активності, соціальної відповідальності та навичок конструктивної взаємодії підлітків.

Зокрема, у сучасних підходах форум–театр інтерпретується як інструмент social learning (соціальне навчання), у межах якого знання формуються не лише

через передачу інформації, а через взаємодію, обговорення та рефлексію. Такий підхід відповідає сучасним освітнім тенденціям, що орієнтовані на формування компетентностей, а не лише засвоєння знань.

Крім того, зарубіжні дослідники акцентують увагу на потенціалі форум–театру як засобу розширення можливостей особистості – розвитку здатності впливати на власне життя та соціальне середовище. У цьому контексті участь у форум–театрі розглядається як досвід прийняття рішень, відповідальності та соціальної дії, що має важливе значення для підліткового віку.

Отже, у сучасних дослідженнях форум–театр розглядається не лише як окремий метод роботи, а як цілісна технологія соціально–педагогічної взаємодії.

Використання форум–театру дає можливість підліткам аналізувати соціальні ситуації, оцінювати наслідки власних рішень та набувати досвіду взаємодії у безпечному середовищі. Використання цієї технології відповідає сучасним підходам до організації соціально–педагогічної роботи, орієнтованої на активне залучення учасників до процесу взаємодії.

Отже, використання форум–театру дає можливість поєднати практичну діяльність підлітків із формуванням їх соціального досвіду та відповідальної поведінки.

Об’єкт – соціально–педагогічна робота з підлітками.

Предмет дослідження – особливості використання технології форум–театру в соціально–педагогічній роботі з підлітками.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та дослідити особливості використання технології форум–театру в соціально–педагогічній роботі з підлітками та розробити практичні рекомендації для фахівців.

Відповідно до мети визначено наступні завдання дослідження:

1. Розкрити сутність форум–театру як інтерактивної технології та сучасні підходи її використання в соціально–педагогічній роботі.

2. Охарактеризувати соціально–психологічні особливості підлітків.

3. Проаналізувати досвід використання технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

4. Розробити практичні рекомендації щодо застосування технології форум– театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використано комплекс методів наукового дослідження:

Теоретичні (аналіз, узагальнення наукових джерел); емпіричні (напівструктуроване інтерв'ювання фахівців, які працюють із підлітками, спостереження за практикою застосування форум–театру); методи обробки результатів (якісний аналіз отриманих даних, узагальнення результатів).

Аналіз наукових джерел здійснювався шляхом систематизації та узагальнення сучасних наукових публікацій (наукових статей, навчально–методичних матеріалів, монографій), що дозволило узагальнити сучасні підходи до використання інтерактивних технологій у соціально–педагогічній роботі.

База дослідження: дослідження реалізовувалося на базі громадських організацій «Школа рівних можливостей» та «Театр змін».

Вибір зазначених організацій зумовлений їх практичним досвідом використання інтерактивних технологій, зокрема форум–театру, у роботі з підлітками, що забезпечило можливість отримання релевантних емпіричних даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 49 найменувань, додатків. Повний обсяг роботи становить 77 сторінок, з яких основного тексту – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРУМ–ТЕАТРУ У СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ

1.1. Форум–театр як інтерактивна соціально–педагогічна технологія

Сучасна соціально–педагогічна діяльність поступово переходить від переважно інформаційних методів роботи до більш діяльнісних та інтерактивних форм взаємодії: від інформаційно–пояснювальних методів до діяльнісних, інтерактивних та партнерських форм роботи. Така трансформація зумовлена необхідністю не лише інформувати підлітків про соціальні норми, а й формувати в них здатність самостійно приймати рішення, відповідати за власні вчинки та активно взаємодіяти з соціальним середовищем.

Як зазначає В. Кириченко, ефективні соціально–педагогічні технології мають забезпечувати активне залучення особистості до діяльності та створювати умови для набуття реального соціального досвіду, а не лише його теоретичного осмислення [13, с. 47]. У цьому контексті особливої значущості набувають мистецькі та театральні практики, які поєднують емоційне переживання, рефлексію та активну участь.

Артпедагогічні підходи, за спостереженнями О. Половіної та І. Кондратець, сприяють розвитку емпатії, комунікативної культури та соціальної активності, оскільки дозволяють учасникам проживати певний досвід у безпечному освітньому середовищі [24, с. 112–115]. Театр у цьому випадку виступає не лише формою творчого самовираження, а й педагогічним інструментом соціалізації.

Форум–театр – це інтерактивна соціально–педагогічна технологія, заснована на ідеях «театру пригноблених», що передбачає активну участь глядачів у розв’язанні змодельованих соціальних ситуацій [36; 37].

Особливе місце серед театральних технологій посідає форум–театр, теоретичні засади якого розроблені А. Боалем. А. Боаль – бразильський режисер, драматург, педагог і громадський діяч, засновник концепції «театру пригноблених», що передбачає використання театрального мистецтва як інструменту соціальних змін, розвитку критичного мислення та активної громадянської участі. Дослідник розглядав театр як простір діалогу та соціальних змін, у межах якого глядач перетворюється на активного учасника дії, здатного впливати на перебіг подій.

Подібний підхід у зарубіжних дослідженнях розглядається як механізм активного соціального навчання через участь та взаємодію [41; 43].

Ключовими елементами організації форум–театру є ролі його учасників. Центральною фігурою виступає «джокер» – ведучий процесу, який координує взаємодію, спрямовує обговорення та забезпечує дотримання правил. Актори відтворюють проблемну ситуацію, тоді як глядачі трансформуються у «спект–акторів» – активних учасників сценічної дії, отримуючи можливість безпосередньо впливати на перебіг подій шляхом включення у сценічну дію. Саме така трансформація ролей забезпечує діяльнісний характер технології та її виховний потенціал.

У вітчизняних дослідженнях форум–театр трактується як інтерактивна соціально–педагогічна технологія. Дослідники підкреслюють ефективність інтерактивних методів у формуванні конструктивних моделей поведінки підлітків, розвитку комунікативних умінь та профілактиці конфліктних ситуацій. Застосування форум–театру сприяє розвитку навичок взаємодії, відповідального прийняття рішень і зниженню проявів агресивної поведінки у підлітковому середовищі [9, с. 18–20; 4, с. 33–41].

Аналіз зазначених підходів дозволяє стверджувати, що всі дослідники сходяться у визнанні діяльнісної природи форум–театру: його ефективність

зумовлена не інформаційним впливом, а безпосереднім включенням підлітків у процес переживання та моделювання життєвих ситуацій.

У сучасному науковому дискурсі форум–театр розглядається не лише як інтерактивна форма роботи, а як цілісна педагогічна система з власною логікою організації, механізмами впливу та очікуваними результатами.

Його функціонування спирається на принцип діяльнісного навчання, відповідно до якого соціальні норми й цінності засвоюються не декларативно, а через безпосередній досвід участі та особистісного переживання.

Важливою педагогічною перевагою цієї технології є інтеграція емоційного та поведінкового компонентів, що забезпечує цілісний вплив на формування соціальної компетентності підлітків [9; 13; 24].

У процесі театралізованого моделювання підлітки опиняються в умовах, максимально наближених до реальних життєвих ситуацій, що сприяє формуванню навичок прийняття рішень у ситуації невизначеності та відповідальності за власний вибір. Разом із тим форум–театр створює безпечний простір для рефлексії, у межах якого можливе критичне осмислення власних установок, стереотипів і моделей поведінки без ризику соціального осуду. Саме рефлексивний компонент забезпечує перехід від емоційного переживання до усвідомленого регулювання поведінки.

Окрім цього, спільний характер діяльності сприяє розвитку умінь співпраці, комунікації та досягнення згоди, що відповідає сучасним потребам у формуванні соціальної та громадянської обізнаності.

Форум–театр доцільно розглядати як педагогічно організований простір соціальної взаємодії, у межах якого підлітки набувають досвіду аналізу суперечливих ситуацій, ухвалення рішень та розуміння наслідків власного рішення. Саме через залучення до ситуації соціального вибору відбувається формування відповідальності, розвиток рефлексивного мислення та становлення активної позиції людини.

У комплексі актуальних соціально–педагогічних технік форум–театр займає проміжну ланку між тренінговими, ігровими та арттерапевтичними методами, об'єднуючи їхні потенціали в єдиному інтерактивному стилі.

На відміну від суто інформаційних форм виховної діяльності, ця технологія не обмежується передачею інформації, а сприяє формуванню суспільно важливого досвіду, який набувається безпосередньо в процесі роботи.

Принциповою особливістю форум–театру є орієнтація на проблемно–ситуаційний підхід, коли виховний вплив реалізується через аналіз реальних або наближених до реальності соціальних конфліктів. Такий формат сприяє формуванню в підлітків здатності критично осмислювати соціальні явища, прогнозувати наслідки власних дій та приймати відповідальні рішення.

Важливо, що технологія передбачає партнерський характер взаємодії між педагогом і учасниками, що відповідає сучасним гуманістичним засадам освіти та соціальної роботи.

У структурі соціально–педагогічної діяльності форум–театр виконує низку функцій: освітню (засвоєння соціальних знань і норм), виховну (формування ціннісних орієнтацій), профілактичну (попередження ризикованої поведінки), комунікативну (розвиток взаємодії в групі) та рефлексивну (усвідомлення власного досвіду). Сукупність функцій забезпечує комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості підлітка.

Порівняльний розгляд форум–театру з іншими інтерактивними технологіями дає змогу окреслити його специфічні риси. На відміну від тренінгових підходів, де домінує відпрацювання окремих умінь, форум–театр пропонує цілісне моделювання соціальних конфліктів із перспективою їх різноманітного вирішення. Порівняно з рольовими іграми, характеризується більш відкритою структурою сценарію та активним залученням аудиторії до розвитку подій. Водночас, на противагу арттерапевтичним технікам, форум–театр має виразну соціально–

виховну орієнтацію та спрямований на формування зразків дій у реальних життєвих ситуаціях.

Отже, його використання доцільно розглядати як ефективний інструмент удосконалення соціально–педагогічної практики, спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів особистості підлітка.

Важливим аспектом розгляду форум–театру як соціально–педагогічної технології є його чітка структурна організація. Типова модель проведення форум–театру передбачає послідовну реалізацію кількох етапів.

Перший етап – підготовчий, який включає визначення проблемної ситуації, розробку сценарію та підготовку учасників. На цьому етапі соціальний педагог виконує організаційну та координаційну функцію. Другий етап – демонстрація сценічної ситуації, у межах якої відтворюється конфлікт або соціальна проблема без запропонованого розв’язання. Третій етап – інтерактивна взаємодія з глядачами, під час якої учасники мають можливість втручатися у перебіг подій, пропонувати альтернативні варіанти поведінки та апробовувати їх у дії. Четвертий етап – обговорення та рефлексія, що передбачає аналіз запропонованих рішень, оцінку їх наслідків та узагальнення отриманого досвіду. Така структура забезпечує послідовний перехід від емоційного залучення до усвідомленого аналізу соціальної ситуації та формування відповідальних моделей поведінки.

Форум–театр у цьому контексті варто розглядати як форму організації соціально–педагогічного простору, що поєднує навчальні, виховні та корекційно–профілактичні впливи. Його використання сприяє активізації суб'єктної позиції підлітків, що є важливою складовою формування соціальної відповідальності. Варто зазначити, що методика спирається на засади діалогу, співробітництва та партнерства, які відповідають сучасній гуманістичній парадигмі навчання. Залучення учасників до спільного знаходження розв’язань підтримує розвиток соціального мислення та уміння критичного аналізу життєвих обставин.

У ході взаємодії формується досвід конструктивного вирішення суперечностей, що має тривалий виховний наслідок. До того ж, форум–театр забезпечує поєднання теоретичних знань із практичним досвідом поведінки. Саме така інтеграція забезпечує стійкість засвоєних соціальних норм і цінностей. Використання технології також підвищує мотивацію підлітків до участі у виховних заходах завдяки її інтерактивному характеру. Узагальнення теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що форум–театр у сучасній соціально–педагогічній діяльності виконує важливу функцію. Він не обмежується роллю окремого інтерактивного методу, а створює умови для набуття підлітками соціального досвіду.

У межах такої взаємодії підлітки набувають умінь аналізу, відповідального вибору та рефлексії власної поведінки. Участь у форум–театрі допомагає підліткам не лише обговорювати проблему, а й бачити можливі наслідки різних рішень. Саме практична залученість підлітків до аналізу ситуацій відрізняє форум–театр від традиційних форм виховної роботи.

Для поглиблення аналізу практичного використання форум–театру доцільно розглянути досвід громадських організацій, що працюють із підлітками. Це дає підстави розглядати форум–театр як ефективну технологію, що потребує системного впровадження у соціально–педагогічну практику.

1.2. Соціально–психологічна характеристика підліткового віку

Підлітковий вік у наукових працях окреслюється як один із найбільш рухливих і водночас суперечливих етапів становлення особистості, що відзначається інтенсивними фізіологічними, пізнавальними та соціально–психологічними трансформаціями. Саме на цьому етапі відбувається формування

самосвідомості, ціннісних орієнтацій, світогляду й зразків суспільної поведінки, які окреслюють подальший життєвий шлях людини [5, с. 33–40].

Як зазначає В. Кириченко, підлітковий вік супроводжується зростанням потреби у самостійності, самоствердженні та соціальному визнанні, що нерідко зумовлює конфлікти з дорослими та прагнення до автономії [13, с. 50–52]. У цей період істотно підвищується роль групи однолітків, яка стає провідним агентом соціалізації, формуючи норми поведінки, систему цінностей і стиль міжособистісної взаємодії.

Дослідники наголошують, що емоційна сфера підлітків характеризується підвищеною чутливістю, нестійкістю самооцінки, імпульсивністю та схильністю до різких коливань настрою. О. Ярошенко підкреслює, що саме в цей період зростає вразливість до соціальних впливів і ризик формування деструктивних моделей поведінки за відсутності належної підтримки з боку дорослих [33, с. 205–207].

Особливістю підліткового віку є також підвищена чутливість до групового впливу, що може бути як чинником позитивної соціалізації, так і джерелом ризикованих або девіантних форм поведінки. За відсутності конструктивних моделей взаємодії підлітки нерідко засвоюють стихійні або деструктивні зразки поведінки, що ускладнює процес їх соціальної адаптації. Це зумовлює необхідність створення організованого соціально–педагогічного середовища, у межах якого соціальний досвід набувається у безпечних і контрольованих умовах.

Окрім того, підлітковий вік має значний ресурсний потенціал. Для підлітків характерна виражена потреба в активній діяльності, прагнення до творчості, експериментування та групової взаємодії. За спостереженнями О. Половіної та Т. Тарасової, саме театральні й перформативні практики створюють умови для розвитку комунікативних умінь, формування емпатії та навичок співпраці, що є особливо важливими в цьому віці [25, с. 64–66].

Отже, аналіз наукових підходів засвідчує, що підлітки, з одного боку, є соціально вразливою віковою групою, схильною до емоційної нестійкості й суперечливості, а з іншого – мають значний потенціал до активного засвоєння знань через практику, спільну творчість та комунікацію, що вимагає застосування інтерактивних технік, зокрема форум–театру, у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

Виявлена двоїстість підліткового періоду – поєднання соціальних ризиків і значного потенціалу розвитку – визначає потребу застосування інтерактивних та діяльнісних соціально–педагогічних методів.

Узагальнюючи викладене, доцільно доповнити аналіз вікових особливостей підлітків розглядом механізмів їх соціалізації. Розглядаючи підлітковий вік у площині соціалізації, доцільно акцентувати увагу не лише на вікових труднощах, а й на механізмах формування соціального досвіду. Соціалізація підлітка відбувається через активне залучення до системи міжособистісної взаємодії, у межах яких підліток набуває досвіду аналізу суперечливих ситуацій. Саме діяльнісно опосередкований досвід взаємодії виступає провідним чинником засвоєння соціальних норм, тоді як вербально–інструктивні впливи мають обмежену результативність [13, с. 47–48].

Важливою закономірністю цього вікового періоду є переважання діяльнісних і групових форм навчання, оскільки підлітки краще засвоюють соціальні цінності через спільну діяльність, співпереживання та колективне обговорення [25, с. 64–66]. Участь у таких формах роботи забезпечує формування рефлексивних умінь – здатності аналізувати власні дії, оцінювати їх наслідки та коригувати поведінку відповідно до соціальних очікувань [24, с. 118–121].

Разом з тим, саме в підлітковому віці відбувається інтенсивне становлення моральної саморегуляції, що потребує створення педагогічних умов для безпечного випробування різних соціальних ролей. За відсутності такого досвіду підлітки

нерідко засвоюють деструктивні моделі поведінки стихійно, під впливом неформальних груп [33, с. 205–207].

Ефективна соціально–педагогічна робота має забезпечувати не лише інформування, а й практичне відпрацювання моделей поведінки, що відповідає закономірностям вікового розвитку підлітків. Саме інтерактивні та діяльнісні форми навчання дозволяють поєднати емоційне переживання, комунікацію та рефлексію, забезпечуючи більш глибоке засвоєння соціальних норм. Включення підлітків у моделювання життєвих ситуацій сприяє формуванню відповідальності, самоконтролю та здатності до усвідомленого вибору [13, с. 45–48].

Отже, соціально–педагогічна робота з підлітками повинна ґрунтуватися на технологіях, що забезпечують можливість моделювання, активне залучення, комунікацію та рефлексію, адже саме ці складові відповідають психологічним закономірностям формування особистості у цій віковій категорії.

З огляду на викладене, урахування соціально–психологічних особливостей підліткового віку є необхідною умовою ефективної організації соціально–педагогічної діяльності та підтверджує доцільність використання інтерактивних методів, зокрема форум–театру, у роботі з підлітками.

Соціально–психологічні аспекти підліткового віку варто впорядкувати за кількома головними групами. До когнітивних особливостей відносять розвиток абстрактного мислення, здатність до рефлексії та критичного аналізу відомостей.

Емоційна сфера відзначається підвищеною чутливістю, нестійкістю самооцінки та схильністю до імпульсивних реакцій. Соціальні особливості виявляються у зростанні важливості групи однолітків, бажанні самоствердження та становленні власної соціальної позиції.

Наведені характеристики окреслюють потребу у застосуванні таких форм роботи, що поєднують емоційне переживання, комунікацію та практичну діяльність. Саме інтерактивні технології, зокрема форум–театр, створюють умови

для безпечного моделювання суспільних ситуацій та набуття досвіду відповідальної поведінки.

З метою узагальнення викладеного доцільно чітко визначити взаємозв'язок між соціально–психологічними особливостями підліткового віку та вибором ефективних форм соціально–педагогічної роботи.

Аналіз вікових характеристик дозволяє встановити, що ключовими потребами підлітків є потреба у самовираженні, соціальному визнанні, груповій взаємодії та самостійному прийнятті рішень. Водночас емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінки з боку оточення та схильність до наслідування зумовлюють необхідність створення педагогічно керованого середовища, у якому ці потреби реалізуються у безпечній формі.

Саме тому ефективні соціально–педагогічні технології мають поєднувати діяльнісний характер, можливість моделювання соціальних ситуацій, групову взаємодію та рефлексивне осмислення досвіду. У цьому контексті форум–театр найбільш повно відповідає зазначеним вимогам, оскільки дозволяє підліткам не лише обговорювати соціальні проблеми, а й безпосередньо проживати їх у процесі взаємодії.

Поруч із цим, участь у форум–театрі задовольняє потребу підлітків у самоствердженні та соціальному визнанні через активну залученість у спільну діяльність. Окрім того, можливість експериментувати з різними моделями поведінки сприяє формуванню відповідальності та здатності до прогнозування наслідків власних дій.

З огляду на вказані соціально–психологічні особливості підліткового віку, застосування технології форум–театру є педагогічно доцільним, оскільки вона відповідає потребі підлітків у діяльнісному навчанні, міжособистісній взаємодії та емоційному переживанні соціальних обставин.

Саме інтерактивний характер цієї технології забезпечує поєднання рефлексії, спільного обговорення й практичного моделювання поведінки, що сприяє більш глибокому засвоєнню соціальних норм та формуванню відповідальної поведінки.

1.3. Сучасні підходи до використання технології форум–театру в соціально–педагогічній роботі з підлітками

Сучасна соціально–педагогічна практика дедалі більше орієнтується на впровадження технологій, що забезпечують не лише передачу соціально значущої інформації, а й формування практичного соціального досвіду відповідальної поведінки. У цьому контексті форум–театр розглядається дослідниками як один із найбільш ефективних інструментів превентивної, виховної та розвивальної роботи з підлітками.

За визначенням І. Захарченко та О. Безпалько, методика форум–театру є дієвим засобом попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, зокрема булінгу, агресії, соціальної ізоляції та ризикованої поведінки, оскільки сприяє формуванню соціально прийнятних моделей взаємодії [9, с. 20–21]. Автори підкреслюють, що участь у театралізованих ситуаціях дозволяє підліткам усвідомити наслідки власних рішень і навчитися відповідально діяти в реальному житті.

Т. Тарасова розглядає соціально–театральні технології як ефективний засіб формування громадянської позиції підлітків, адже вони поєднують емоційне залучення, колективне обговорення та спільне прийняття рішень [29, с. 89–90]. Саме така діяльність сприяє розвитку критичного мислення, толерантності та навичок співпраці.

У зарубіжних дослідженнях також підкреслюється, що застосування форум–театру сприяє розвитку критичного мислення, емпатії та здатності до соціальної взаємодії [34; 45; 49].

Особливого значення набуває роль соціального педагога в організації форум–театру. Як зазначає В. Кириченко, ефективність інтерактивних форм роботи залежить від здатності фахівця створити безпечний простір довіри, забезпечувати діалог і спрямовувати групову взаємодію у конструктивне русло [13, с. 101–103]. Отже, педагог виступає не контролером, а фасилітатором процесу, що відповідає сучасним принципам суб’єкт–суб’єктної взаємодії.

У сучасних дослідженнях форум–театр визначається як інтерактивна технологія, що створює умови для формування конструктивних моделей поведінки підлітків у процесі розв’язання соціальних конфліктів. Участь у моделюванні проблемних ситуацій сприяє розвитку комунікативних умінь, відповідального ставлення до власних рішень та здатності до ненасильницької взаємодії [4, с. 36–39; 9, с. 19–21].

Використання методики форум–театру у профілактичній роботі дозволяє підліткам аналізувати можливі наслідки власної поведінки, розвивати навички конструктивної взаємодії та формувати готовність до мирного вирішення конфліктних ситуацій.

Особливого значення набуває застосування форум–театру у роботі з підлітками вразливих категорій. В. Нечерда, аналізуючи поєднання технології з підходом «Філософія для дітей», підкреслює її потенціал у розвитку моральної аргументації, здатності до рефлексії та усвідомленого вибору [22, с. 74–75]. Такий формат роботи дозволяє підліткам осмислювати соціальні проблеми не лише з позиції власного досвіду, а й з урахуванням альтернативних точок зору, що сприяє формуванню толерантності та внутрішньої відповідальності.

Громадянський вимір технології висвітлено у працях Т. Тарасової, яка доводить, що соціально–театральні практики сприяють розвитку критичного мислення, здатності до участі в колективному обговоренні та прийнятті спільних рішень [29, с. 89–92]. Участь у форум–театрі формує досвід демократичної взаємодії, що є важливим чинником становлення активної соціальної позиції підлітків.

Дослідження О. Половіної та І. Кондратець підтверджують, що театральні та перформативні практики активізують комунікативні механізми особистості, сприяють розвитку співпраці та взаємної відповідальності у групі. Колективний характер діяльності створює умови для безпечного апробування різних соціальних ролей і моделей поведінки, що відповідає віковим потребам підлітків у самовираженні та груповій взаємодії [24, с. 118–121; 25, с. 64–66].

Разом із тим, аналіз наукових джерел дозволяє окреслити й певні обмеження впровадження технології. В. Савінов звертає увагу на ризик емоційного перенавантаження учасників у разі недостатньої методичної підготовки педагога або відсутності структурованості заняття [27, с. 48–50]. Це свідчить про те, що ефективність форум–театру не є автоматичною, а залежить від професійної компетентності фахівця, чіткого дотримання принципів психологічної безпеки та системності застосування.

Аналіз наукових підходів свідчить, що у сучасній соціально–педагогічній практиці форум–театр поступово набуває системного характеру застосування. Дослідники акцентують увагу на його впливі на розвиток комунікативних умінь, моральних орієнтацій та громадянської активності підлітків. Спільним для більшості підходів є розуміння форум–театру як простору соціального вибору та практичного осмислення поведінки в конфліктних ситуаціях.

Важливо, що результативність форум–театру пов’язана не лише з емоційною залученістю учасників, а передусім із можливістю практичного аналізу проблемної

ситуації та пошуку способів її вирішення. Саме активна участь у перебігу подій визначає специфіку цієї технології та її значення для соціально–педагогічної роботи.

Водночас дослідники акцентують різні аспекти ефективності технології: одні – поведінкові зміни (зниження агресивності), інші – розвиток моральної аргументації, треті – формування громадянської активності.

Разом із тим аналіз наукових праць показує, що питання критеріїв оцінювання результативності технології потребує подальшого теоретичного уточнення, оскільки більшість досліджень фіксує позитивну динаміку, але не завжди окреслює чіткі індикатори довготривалих змін.

Аналіз сучасних підходів дозволяє виокремити кілька основних напрямів використання форум–театру в роботі з підлітками: профілактика конфліктів і насильства, формування толерантності, розвиток комунікативних умінь, підтримка соціальної адаптації вразливих груп, розвиток громадянської активності [9, с. 20–21].

Застосування форум–театру передбачає використання певних сценаріїв, які відображають актуальні для підлітків соціальні проблеми. Скажімо, під час роботи над темою булінгу моделюється ситуація конфлікту між учасниками освітнього процесу, у якій підлітки мають можливість оцінити її наслідки та запропонувати альтернативні шляхи поведінки. У ході дискусії формується усвідомлення відповідальності за власні вчинки й уміння конструктивно залагоджувати суперечності.

Іншим зразком є застосування форум–театру для вдосконалення комунікативних навичок, коли учасники відтворюють сцени міжособистісного контакту та розглядають дієвість різних комунікативних стратегій.

Підсумок практики дає змогу виділити деякі моделі використання форум–театру: профілактичну, спрямовану на попередження негативних соціальних явищ;

розвивальну, сфокусовану на формування суспільних умінь; та корекційну, що передбачає зміну шкідливих зразків поведінки. Кожна з моделей здійснюється через активну взаємодію та осмислення набутого досвіду.

Поряд із цим, у міжнародній практиці форум–театр використовується як інструмент соціальної інтеграції та роботи з вразливими групами населення.

Узагальнюючи позиції дослідників, можна стверджувати, що педагогічний потенціал форум–театру зумовлений його діяльнісною природою: підлітки не отримують готових рішень, а самостійно шукають способи розв'язання проблем, аналізують наслідки та формують власну поведінкову стратегію [4, с. 36–39].

Важливим аспектом аналізу сучасних підходів є виявлення механізмів, через які форум–театр здійснює свій вплив на особистість підлітка. Насамперед йдеться про створення ситуації соціального вибору, у межах якої учасник не лише спостерігає за розвитком подій, а й безпосередньо бере участь у їх трансформації. Така форма роботи забезпечує перехід від пасивного сприйняття інформації до активного її осмислення через діяльність.

Крім того, важливим є рефлексивний компонент технології, який дозволяє підліткам аналізувати власні дії, оцінювати їх наслідки та співвідносити їх із соціальними нормами.

Важливо зазначити, що ефективність використання форум–театру безпосередньо залежить від системності його впровадження, професійної підготовки фахівця та відповідності змісту занять реальним соціальним запитам підлітків. Узагальнення результатів досліджень свідчить, що форум–театр доцільно розглядати не лише як окрему методику, а як педагогічно організоване середовище соціального навчання [41; 45].

Такий формат сприяє перетворенню зовнішніх соціальних вимог на внутрішньо прийняті переконання [29, с. 89– 92].

У цьому контексті форум–театр виконує не лише профілактичну чи корекційну функцію, а й виступає інструментом формування активної соціальної позиції особистості [9, с. 19–21].

Практика застосування форум–театру засвідчує, що ця технологія забезпечує стійкі зміни не лише на рівні знань, а й на рівні поведінкових моделей підлітків. Ефективність технології зумовлена можливістю безпечного моделювання складних соціальних ситуацій, у межах яких учасники мають змогу експериментувати з різними моделями поведінки без ризику реальних негативних наслідків. Такий формат роботи стимулює розвиток навичок аргументованого висловлення позиції, уміння слухати інших та досягати спільних рішень у процесі групової взаємодії [24, с. 118–121].

Поряд із цим, участь у форум–театрі сприяє зниженню рівня тривожності та соціальної ізольованості, оскільки створює атмосферу довіри й підтримки в колективі.

З педагогічної точки зору технологія поєднує елементи навчання, виховання та соціальної профілактики, що забезпечує її комплексний вплив на особистість.

Використання зазначеної технології також сприяє підвищенню мотивації до участі у виховних заходах, оскільки відповідає віковим потребам підлітків у самовираженні, співпраці та творчості.

До ключових педагогічних умов ефективності впровадження форум–театру належать: добровільність участі підлітків; створення безпечного емоційного середовища; фасилітаційна роль педагога; орієнтація на реальні життєві ситуації; обов’язкова рефлексія результатів діяльності.

Отже, впровадження форум–театру в практику соціально–педагогічної діяльності підтверджує доцільність його системного застосування в закладах освіти та молодіжних організаціях як інструменту модернізації виховного процесу.

Отже, теоретичний аналіз засвідчив значний потенціал технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками. Водночас для підтвердження її практичної ефективності доцільним є звернення до аналізу реального досвіду застосування цієї технології та вивчення позиції фахівців щодо можливостей її впровадження в освітньому середовищі.

Зарубіжні дослідники розглядають форум–театр як ефективний інструмент соціального навчання, що забезпечує поєднання рефлексії, діяльності та колективного обговорення соціальних проблем [38; 42; 48].

Аналіз сучасних підходів до використання форум–театру дозволяє розглядати цю технологію як ефективний засіб соціально–педагогічної роботи з підлітками. Її застосування сприяє активному залученню учасників до аналізу соціальних ситуацій, обговорення можливих способів їх вирішення та формування навичок відповідальної поведінки.

У процесі інтерактивної взаємодії підлітки мають можливість аналізувати власні дії, оцінювати наслідки прийнятих рішень і коригувати поведінку відповідно до соціальних норм [37]. Це сприяє розвитку самостійності, рефлексії та відповідального ставлення до власних вчинків.

Крім того, технологія забезпечує розвиток рефлексивного мислення, що проявляється у здатності аналізувати власний досвід, оцінювати поведінку інших та робити узагальнення щодо соціальних явищ. Саме рефлексія забезпечує перенесення набутого досвіду у реальні життєві ситуації. Важливим є також те, що форум–театр сприяє формуванню комунікативної культури підлітків. У процесі обговорення вони вчаться аргументувати власну позицію, слухати інших, досягати компромісу та будувати конструктивний діалог. Це відповідає сучасним вимогам до формування соціальної та громадянської компетентностей.

Систематизація сучасних підходів до використання форум–театру дозволяє не лише окреслити його функціональні можливості, а й визначити педагогічні умови, за яких ця технологія є найбільш ефективною.

Передусім слід зазначити, що результативність форум–театру значною мірою залежить від рівня підготовки соціального педагога. Як підкреслюють О. Безпалько та І. Захарченко, інтерактивні технології вимагають від фахівця не лише теоретичних знань, а й сформованих навичок фасилітації групової взаємодії, здатності підтримувати діалог і забезпечувати психологічну безпеку учасників [9, с. 19–21].

Важливою умовою є також відповідність змісту занять реальним соціальним запитам підлітків. Тематика форум–театру повинна відображати актуальні проблеми підліткового середовища, такі як міжособистісні конфлікти, булінг, соціальна ізоляція, вплив групи однолітків. Це забезпечує високий рівень залученості учасників і сприяє формуванню особистісно значущого досвіду.

Поряд із цим, ефективність технології зумовлена дотриманням принципу добровільності участі. Примусове залучення до інтерактивної діяльності знижує її результативність і може викликати опір з боку підлітків. Натомість добровільна участь створює передумови для щирого включення у процес і підвищує якість взаємодії.

Важливою умовою є створення безпечного освітнього середовища, у межах якого учасники можуть вільно висловлювати свої думки. Як зазначають дослідники, саме атмосфера довіри є ключовою умовою ефективної соціально–педагогічної роботи [24, с. 118–121].

Важливо також гарантувати рефлексивний елемент діяльності. По завершенню інтерактивної частини слід організувати дискусію, під час якої учасники аналізують власні дії, зважують їх результати та окреслюють підсумки.

Саме рефлексія сприяє перенесенню набутого досвіду у справжні життєві обставини.

Отже, дієвість форум–театру визначається сукупністю педагогічних умов, серед яких головними є фахова майстерність спеціаліста, актуальність змісту, добровільність долучення, психологічна захищеність та рефлексивна природа діяльності.

Задля впорядкування сучасних методів застосування форум–театру доцільно узагальнити їх у формі функціональної будови впливу технології на особу підлітка.

Огляд наукових праць та досвіду дає змогу виділити декілька основних функцій форум–театру у соціально–педагогічній роботі.

По–перше, освітня функція, що полягає у формуванні знань про соціальні норми, правила взаємодії та можливі наслідки різних моделей поведінки.

По–друге, розвивальна функція, яка забезпечує формування критичного мислення, комунікативних умінь, здатності до аналізу соціальних ситуацій і прийняття рішень.

По–третє, виховна функція, спрямована на формування ціннісних орієнтацій, відповідальності, толерантності та соціально схвальних моделей поведінки.

По–четверте, профілактична функція, що проявляється у попередженні девіантної поведінки, зниженні рівня конфліктності та формуванні навичок конструктивного розв’язання соціальних проблем.

По–п’яте, соціалізаційна функція, яка забезпечує включення підлітків у процес соціальної взаємодії та сприяє формуванню досвіду участі у вирішенні суспільно значущих питань.

Важливо підкреслити, що ефективність реалізації зазначених функцій залежить від цілісності організації процесу, системності застосування технології та врахування вікових особливостей підлітків.

Для більш повного розуміння особливостей форум–театру доцільно розглянути його як комплексну соціально–педагогічну технологію, що поєднує різні підходи до організації взаємодії з підлітками.

Передусім йдеться про діяльнісний підхід, відповідно до якого формування соціального досвіду відбувається через активну участь особистості у процесі взаємодії. У такому підході форум–театр можна розглядати як середовище, у межах якого підлітки не лише засвоюють соціальні норми, а й набувають досвіду їх практичного застосування.

Водночас методика відповідає положенням соціально–конструктивістського підходу, згідно з яким знання формується у процесі взаємодії та спільного осмислення набутого. У форум–театрі цей процес реалізується через колективне обговорення ситуацій, пошук альтернативних варіантів та їх оцінювання.

Поряд із цим, доцільно розглядати форум–театр у контексті теорії соціального навчання, відповідно до якої поведінка формується через спостереження, наслідування та аналіз наслідків дій. Моделювання соціальних ситуацій у межах форум–театру створює умови для безпечного експериментування з різними поведінковими стратегіями.

З огляду на зазначене, форум–театр можна представити як багаторівневу систему, що включає:

– когнітивний рівень (усвідомлення соціальних норм);
– емоційний рівень (переживання ситуації);
– поведінковий рівень (моделювання дій);
– рефлексивний рівень (аналіз і узагальнення досвіду).

Саме взаємодія цих рівнів забезпечує комплексний вплив на формування соціальної компетентності підлітків.

Важливо також зазначити, що у сучасній зарубіжній практиці форум–театр розглядається як складова participatory approaches у соціальній педагогіці. Його використання спрямоване на розвиток активної громадянської позиції, здатності до соціальної участі та відповідального прийняття рішень.

У цьому контексті технологія набуває значення не лише як педагогічний інструмент, а як механізм соціалізації, що сприяє інтеграції підлітків у соціальне середовище.

Таким чином, теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що форум–театр є не окремим методом, а комплексною соціально–педагогічною технологією, яка поєднує діяльність, взаємодію та рефлексію, забезпечуючи цілісний розвиток особистості підлітка.

Резюмуючи, застосування форум–театру у соціально–педагогічній діяльності з підлітками є науково обґрунтованим і відповідає сучасним підходам до організації освітнього процесу. Однією з ключових складових форум–театру є активна участь підлітків у моделюванні соціальних ситуацій.

Узагальнюючи тези вітчизняних та іноземних розвідок, можливо виділити головні складові цієї схеми. Першим є активний елемент, який передбачає активну участь підлітків у розігруванні суспільних обставин. Саме через активність відбувається засвоєння соціальних правил та становлення стратегій поведінки.

Важливу роль також відіграє комунікативна взаємодія між учасниками, яка реалізується через обговорення та спільний пошук рішень. У процесі комунікації формуються навички аргументації, толерантності та співпраці.

Третім є емоційний компонент, пов’язаний із переживанням змодельованих ситуацій. Емоційне залучення підсилює значущість отриманого досвіду та сприяє його кращому засвоєнню.

Четвертим компонентом виступає рефлексивний, що забезпечує осмислення досвіду, аналіз власних дій і формування узагальнень. Завдяки рефлексії підлітки можуть переносити отриманий досвід у реальні життєві ситуації.

Порівняльний аналіз підходів різних дослідників дозволяє встановити, що, попри різні акценти, усі вони визнають діяльнісну природу форум–театру як його ключову характеристику. Водночас одні автори (О. Безпалько, І. Захарченко) акцентують на профілактичному потенціалі технології, інші (В. Кириченко) – на її ролі у формуванні соціального досвіду, а дослідники артпедагогічного напряму (О.

Половіна, І. Кондратець) підкреслюють значення емоційного переживання.

Таким чином, різні наукові підходи доповнюють один одного, дозволяючи розглядати форум–театр як багатофункціональну технологію, що поєднує виховний, розвивальний і профілактичний потенціал.

Підсумок теоретичних засад дає змогу окреслити ключові чинники впливу форум–театру: залучення до процесу, проживання обставин, суспільна взаємодія та осмислення здобутого досвіду.

Таким чином, форум–театр варто сприймати як комплексну соціопедагогічну модель, яка сприяє становленню соціальної компетентності підлітків через активне відтворення, спілкування та усвідомлення життєвих ситуацій.

Підсумовуючи, зроблений теоретичний розгляд дає підстави констатувати, що форум–театр є ефективною соціально–педагогічною технологією, яка забезпечує розвиток соціальної компетенції підлітків і допомагає їхньому збалансованому зростанню.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, доцільно систематизувати основні положення, що визначають сутність використання технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

Дослідження показало, що сучасна соціально–педагогічна діяльність характеризується переходом від інформаційно–репродуктивних форм роботи до діяльнісних та інтерактивних технологій, орієнтованих на активну участь підлітків у процесі соціального навчання. Така трансформація зумовлена необхідністю формування не лише знань про соціальні норми, а й здатності до їх практичного застосування у реальних життєвих ситуаціях.

Аналіз наукових підходів дозволив уточнити сутність форум–театру як інтерактивної соціально–педагогічної технології, що ґрунтується на принципах діяльнісного навчання, діалогу та рефлексії. Дослідження показало, що його ефективність забезпечується інтеграцією когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів впливу, що створює умови для формування цілісного соціального досвіду підлітків.

Визначено, що ключовою особливістю форум–театру є активна позиція учасників, які виступають не лише спостерігачами, а й безпосередніми учасниками соціальної взаємодії. Саме включення у процес прийняття рішень забезпечує формування відповідальності та здатності до усвідомленого вибору.

У процесі аналізу соціально–психологічних особливостей підліткового віку встановлено, що цей період характеризується підвищеною потребою у

самовираженні, груповій взаємодії та соціальному визнанні. Окрім того, емоційна нестабільність і вплив групи однолітків зумовлюють необхідність використання педагогічно керованих форм діяльності.

Доведено, що інтерактивні технології, зокрема форум–театр, найбільш повно відповідають зазначеним віковим особливостям, оскільки забезпечують діяльнісний характер навчання, можливість моделювання соціальних ситуацій та їх рефлексивного осмислення.

Аналіз сучасних підходів до використання форум–театру дозволив визначити його основні функції: освітню, виховну, профілактичну, комунікативну та соціалізаційну.

Сукупність зазначених функцій забезпечує комплексний вплив на формування соціальної компетентності підлітків.

Таким чином, теоретичний аналіз підтвердив доцільність використання технології форум–театру як ефективного інструменту соціально–педагогічної роботи з підлітками та створив основу для переходу до аналізу практичних аспектів її застосування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі на основі ґрунтовного аналізу наукових джерел та вивчення теоретичних засад досліджуваної проблеми нами було сформульовано такі висновки:

Аналіз сучасного стану соціально-педагогічної роботи з підлітками підтвердив гостру необхідність переходу від традиційних, пасивних методів виховання до інтерактивних технологій. Ми з’ясували, що в умовах сучасних соціальних викликів звичайна передача знань уже не забезпечує успішної соціалізації.

Ключовим фактором розвитку особистості сьогодні є активізація суб’єктної позиції підлітка. Це означає, що фахівець має створювати таке середовище, де дитина не просто слухає, а безпосередньо залучається до діяльності, вчиться самостійно приймати рішення та нести відповідальність за свій вибір у різних життєвих ситуаціях.

Особливу увагу в ході теоретичного аналізу було приділено психологічним особливостям підліткового віку. Ми встановили, що цей період характеризується гострою потребою у самовираженні, груповому визнанні та зміні пріоритетів у бік

спілкування з однолітками. Саме тому соціально-педагогічний вплив має враховувати емоційну нестабільність підлітків та їхнє прагнення до автономії. Було доведено, що найбільш дієвими є ті методи, які дозволяють підліткам висловлювати власну думку без страху бути засудженими. Розуміння цих психологічних тонкощів є фундаментом для вибору технології форум-театру, яка ідеально відповідає потребі молоді бути почутими.

Дослідження сутності та структури форум-театру дозволило визначити його як одну з найперспективніших інтерактивних технологій у роботі соціального педагога. Ми з'ясували, що форум-театр — це унікальне поєднання мистецтва та педагогіки, яке дозволяє моделювати конфліктні ситуації у безпечному «ігровому» просторі.

Головна цінність методу полягає в можливості багаторазового пошуку виходу з проблеми. Це дозволяє підліткам на практиці відпрацьовувати навички конструктивної поведінки, розвивати емпатію та критичне мислення. Така технологія перетворює складний процес соціального навчання на цікавий та значущий для підлітка досвід, що забезпечує глибоку внутрішню трансформацію особистості

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРУМ–ТЕАТРУ У СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ

2.1. Аналіз досвіду використання технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками

Практичне впровадження технології форум–театру в Україні відбувається у різних соціально–педагогічних осередках: у закладах загальної середньої освіти, молодіжних хабах, громадських організаціях, а також у системі соціальної роботи з підлітками вразливих категорій. Огляд наукових праць та методичних напрацювань дає змогу виділити декілька взаємопов'язаних напрямів її використання: запобігання соціально негативним явищам, формування просоціальної поведінки, розвиток рефлексивних навичок, підтримка громадянської активності та посилення культури діалогу.

З метою підтвердження теоретичних засад було здійснено емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення досвіду впровадження технології форум–театру у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

Дослідження проводилося на базі громадських організацій «Школа рівних можливостей» та «Театр змін». У дослідженні взяли участь фахівці, які безпосередньо працюють із підлітками та мають досвід використання інтерактивних технологій. Вибір зазначених організацій зумовлений їх практичним досвідом використання інтерактивних технологій, зокрема форум–театру, у роботі з підлітками. Це забезпечило можливість отримання релевантних емпіричних даних та їх подальшого аналізу.

Порівняльний аналіз діяльності організацій здійснювався на основі відкритих інформаційних джерел, матеріалів офіційних сайтів та описів реалізованих програм. Критеріями аналізу стали модель використання форум–театру, рівень інтеграції технології та її функціональне призначення.

Результати аналізу, отримані на основі відкритих джерел, подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз практик використання технології форум–театру в діяльності громадських організацій

№	Організація	Модель використання технології	Рівень інтеграції	Функціональне призначення	Ключові форми реалізації	Типові теми	Педагогічні результати
1	Театр змін	Форум–театр як базова технологія соціально–педагогічної взаємодії	Високий (системний характер)	Інструмент формування соціальної компетентності та критичного мислення	Інтерактивні вистави, фасилітовані обговорення, моделювання поведінкових стратегій	Булінг, дискримінація, права людини, конфлікти	Розвиток рефлексії, відповідальності, емпатії, навичок прийняття рішень
2	Школа рівних можливостей	Інтеграція окремих елементів форум–театру в освітні програми	Середній (фрагментарне використання)	Допоміжний засіб розвитку комунікативних та соціальних навичок	Тренінги, групові вправи, дискусійні практики	Гендерна рівність, соціальна взаємодія, комунікація	Формування толерантності, розвиток комунікації, підвищення соціальної активності

Як видно з таблиці 2.1, використання форум–театру в діяльності громадських організацій відрізняється за моделлю реалізації, рівнем інтеграції та функціональним призначенням. Зокрема, у діяльності ГО «Театр змін» технологія має системний характер і виступає основним інструментом соціально–педагогічного впливу, тоді як у ГО «Школі рівних можливостей» вона використовується як допоміжний елемент освітніх практик, що відображено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз використання технології форум–театру в діяльності громадських організацій

№	Назва організації	Основний напрям діяльності	Особливості застосування форум– театру	Цільова аудиторія	Форми роботи	Очікуваний соціально–педагогічний ефект
1	Театр змін	Соціально–педагогічна та просвітницька діяльність	Форум–театр використовується як базова технологія роботи	Підлітки	Інтерактивні вистави, обговорення, моделювання ситуацій	Розвиток критичного мислення, формування соціальної відповідальності
2	Школа рівних можливостей	Освітні та соціальні проєкти	Елементи форум–театру застосовуються частково	Підлітки, молодь	Тренінги, групові заняття, дискусії	Формування комунікативних навичок, розвиток толерантності

Як видно з таблиці 2.2, використання форум–театру в діяльності різних організацій має як спільні риси, так і відмінності, що дозволяє виявити специфіку впровадження технології у різних організаційних умовах та оцінити рівень її інтеграції у практичну діяльність.

Узагальнення представлених даних свідчить, що рівень інтеграції технології форум–театру в діяльності різних організацій є неоднаковим. Зокрема, у діяльності громадської організації «Театр змін» ця технологія використовується системно та виступає головним інструментом соціально– педагогічного впливу на підлітків. На противагу системному підходу ГО «Театр змін», у діяльності ГО «Школа рівних можливостей» елементи форум–театру застосовуються переважно як допоміжний інструмент під час тренінгів і дискусій без комплексного використання всіх етапів технології. Це дає підстави стверджувати, що потенціал форум–театру як

комплексної технології реалізується не до кінця, що зумовлює потребу його ширшого запровадження у соціально–педагогічну практику.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про необхідність системного впровадження форум–театру як цілісної технології, здатної забезпечити більш глибокі соціально–педагогічні результати. Практична реалізація зазначених напрямів підтверджується діяльністю освітніх і громадських організацій, що використовують інтерактивні театральні практики у роботі з молоддю.

З метою поглибленного аналізу практичного досвіду застосування форум–театру у межах дослідження було проведено напівструктуроване інтерв'ювання представників громадських організацій «Театр змін» та «Школа рівних можливостей». Перелік запитань для проведення напівструктурованого інтерв'ювання подано у Додатку А. Вони були спрямовані на вивчення практичного досвіду використання форум–театру, оцінку його ефективності, організаційних особливостей та перспектив застосування у соціально–педагогічній роботі з підлітками.

У дослідженні взяли участь фахівці (соціальні педагоги, психологи, тренери), які мають досвід роботи з підлітками від 3 до 12 років та безпосередньо використовують інтерактивні технології, зокрема елементи форум–театру, у професійній діяльності.

Респонденти надали інформовану згоду на участь у дослідженні, після чого інтерв'ювання здійснювалося за заздалегідь підготовленою структурою та включало низку тематичних блоків.

1. Досвід використання форум–театру у професійній діяльності.

У межах даного блоку респондентам було поставлено запитання щодо наявності досвіду використання форум–театру та особливостей його застосування у роботі з підлітками. Всі респонденти підтвердили, що активно використовують зазначену технологію у своїй практиці. Зокрема, вони

зазначили, що форум–театр впроваджується як у межах виховної роботи, так і в позакласній діяльності, зокрема у форматі гурткових занять. При цьому підлітки не лише беруть участь у постановках, а й самостійно розробляють сценарії на основі актуальних для них проблем.

2. Тематика проблем, що опрацьовуються за допомогою форум–театру.

Наступний блок запитань стосувався визначення найбільш поширених проблем, які розглядаються під час проведення форум–театру. Відповіді респондентів засвідчили, що найчастіше опрацьовуються питання булінгу, конфліктів у підлітковому середовищі, взаємин у сім'ї, залежності від соціальних мереж, дискримінації та емоційного вигорання.

3. Оцінка ефективності та реакція підлітків в використанні технології форум–театру.

У межах цього блоку респондентам було запропоновано оцінити результати використання форум–театру. Обидва фахівці відзначили позитивний вплив технології на розвиток соціальних навичок підлітків. Зокрема, зазначалося, що участь у форум–театрі сприяє підвищенню рівня комунікативної активності, розвитку емпатії, зниженню рівня конфліктності та покращенню взаємодії у групі. Респонденти також підкреслили, що ефективність технології має накопичувальний характер і потребує системного застосування.

Також респонденти зазначили, що підлітки демонструють високий рівень зацікавленості та емоційного залучення під час участі у форум–театрі. Особливу увагу було звернуто на те, що можливість впливати на перебіг подій та пропонувати власні рішення сприяє активізації учасників і підвищує їхню мотивацію до участі. Так, один із респондентів зазначив: «Підлітки значно активніше включаються в роботу, коли мають можливість впливати на розвиток ситуації».

4. Труднощі впровадження та умови ефективного використання технології.

Відповідаючи на запитання щодо труднощів, респонденти виокремили низку проблем, що виникають у процесі реалізації форум–театру. Серед них: недостатня підготовка фахівців, обмеженість часу, складність залучення всіх учасників до активної взаємодії, а також необхідність врахування індивідуальних особливостей підлітків. Водночас, зазначалося, що не всі учасники готові відкрито висловлювати свою позицію, що потребує додаткових зусиль з боку ведучого.

Також аналіз відповідей показав, що ключовою умовою ефективності технології є створення безпечного психологічного середовища. Респонденти наголошують на необхідності формування атмосфери довіри, у якій підлітки не бояться висловлювати власну думку. Також підкреслюється важливість наявності підготовленого фахівця, який забезпечує організацію процесу, модерацію взаємодії та проведення рефлексії.

5. Перспективи використання технології.

У відповідях на запитання щодо перспектив використання форум–театру респонденти одностайно відзначили його значний потенціал у соціально–педагогічній практиці. Зокрема, технологія розглядається як ефективний засіб профілактики булінгу, насильства та інших негативних соціальних явищ, а також як інструмент формування громадянської активності та відповідальної поведінки підлітків. Водночас наголошується на необхідності адаптації змісту занять до вікових та індивідуальних особливостей учасників.

Таким чином, результати інтерв'ювання фахівців громадської організації «Школа рівних можливостей» дозволяють зробити висновок, що технологія форум– театру є ефективним інструментом соціально–педагогічної роботи з

підлітками, який забезпечує розвиток соціальної компетентності за умови системного та методично обґрунтованого застосування.

Достовірність отриманих емпіричних даних забезпечувалася фіксацією інтерв'ю у форматі аудіозапису з подальшим їх розшифруванням.

Аудіозаписи інтерв'ю зберігалися з дотриманням етичних норм дослідження та використовувалися виключно з науковою метою.

Узагальнення результатів інтерв'ювання дало змогу виокремити основні особливості використання форум–театру у практичній діяльності фахівців. Більшість опитаних зазначили, що застосовують окремі елементи цієї технології під час роботи з підлітками.

Водночас респонденти звернули увагу на те, що ефективне використання форум–театру потребує відповідної підготовки фахівця та належного методичного супроводу.

Аналіз відповідей респондентів показав, що ефективність форум–театру значною мірою залежить від активної участі підлітків у процесі роботи. Фахівці зазначають, що можливість впливати на розвиток ситуації допомагає учасникам відчувати відповідальність за власні рішення та сприяє розвитку навичок взаємодії й спілкування.

Щодо труднощів впровадження, респонденти виокремили низку ключових аспектів, серед яких: необхідність спеціальної підготовки фахівця, обмеженість часу та складність організації групової взаємодії.

Узагальнюючи результати інтерв'ювання, можна зробити висновок, що форум–театр має практичну цінність у соціально–педагогічній роботі з підлітками. Водночас його ефективність значною мірою залежить від системності використання та належної організації роботи.

Аналіз результатів дозволяє встановити, що форум–театр створює умови для переходу від пасивного сприйняття інформації до активного соціального навчання.

Це проявляється у здатності підлітків аналізувати ситуації, пропонувати альтернативні рішення та оцінювати їх наслідки.

Важливим результатом використання форум–театру є розвиток уміння аналізувати власні дії та поведінку. Під час обговорення різних ситуацій підлітки мають можливість замислитися над власними рішеннями, оцінити їх наслідки та співвіднести їх із загальноприйнятими нормами поведінки.

Таким чином, поглиблений аналіз результатів дозволяє зробити висновок, що форум–театр є ефективним інструментом соціально–педагогічної роботи за умови дотримання відповідних організаційних і методичних вимог.

При цьому специфіка застосування технології визначається залежністю від соціального контексту та конкретних потреб цільової аудиторії (зокрема підлітків вразливих категорій).

У межах проведеного дослідження було виокремлено такі основні результати:

1. Комунікативний розвиток. Більшість респондентів зазначили, що використання форум–театру сприяє підвищенню рівня комунікативної активності підлітків, розвитку навичок аргументованого висловлення думки та здатності до конструктивного діалогу.

2. Формування відповідальної поведінки. Учасники дослідження підкреслювали, що моделювання соціальних ситуацій дозволяє підліткам усвідомлювати наслідки власних дій і приймати більш зважені рішення.

3. Розвиток рефлексивного мислення. Інтерактивний характер діяльності забезпечує можливість аналізу власних дій, що сприяє формуванню здатності до саморефлексії та оцінювання поведінки.

4. Емоційне залучення та емпатія. Високий рівень емоційного включення учасників сприяє розвитку емпатії та кращому розумінню позиції інших людей.

5. Зниження рівня конфліктності. За оцінками респондентів, участь у форум–театрі сприяє формуванню навичок конструктивного розв’язання конфліктів і зниженню агресивних проявів.

Для глибшого розуміння здобутих наслідків варто провести їх тлумачення з огляду на теоретичні засади, викладені у наукових роботах вітчизняних науковців.

Зокрема, аналіз відповідей респондентів щодо ефективності форум–театру підтверджує положення, висловлені О. В. Безпалько та І. В. Захарченко, про те, що інтерактивні технології забезпечують більш високий рівень засвоєння соціального досвіду порівняно з традиційними формами роботи [2, с. 19–21]. У відповідях фахівців чітко простежується акцент на діяльнісному компоненті технології, який виступає визначальним чинником її результативності.

Більшість респондентів пов’язують практичну цінність форум–театру не лише зі змістом, а й з формою організації взаємодії. Це узгоджується з підходом І. Мельник, яка підкреслює, що соціально–педагогічний вплив є ефективним лише за умови активного включення особистості у процес діяльності [6, с. 47–48]. Таким чином, отримані результати підтверджують, що саме діяльнісна участь підлітків забезпечує формування стійких поведінкових моделей.

Окремої уваги заслуговують відповіді, що стосуються реакції підлітків на використання форум–театру. Високий рівень емоційного залучення, про який зазначають фахівці, свідчить про відповідність технології віковим особливостям підлітків. Як зазначає А. Капська, саме поєднання емоційного переживання та діяльності забезпечує ефективне формування соціальних умінь [11, с. 256].

Крім того, результати інтерв’ювання підтверджують, що форум–театр сприяє розвитку рефлексивного мислення підлітків. У процесі обговорення та аналізу ситуацій учасники вчаться оцінювати власні дії та їх наслідки, що відповідає висновкам щодо значення рефлексії у формуванні соціальної компетентності [4, с. 20–21].

Порівняння здобутих результатів із даними наукових праць дає підставу дійти висновку про їхню відповідність та підтвердження теоретичних засад щодо дієвості форум–театру.

Отже, здійснене дослідження доводить, що форум–театр є результативною соціально–педагогічною технологією, яка гарантує розвиток соціальної компетентності підлітків через активну залученість, осмислення та імітування соціальних обставин.

Водночас частина респондентів зазначила, що використання форум–театру у практиці обмежується окремими заходами, що знижує його потенційну ефективність. Це дозволяє зробити висновок про необхідність інтеграції технології у систему виховної роботи.

Опитані також підкреслили, що форум–театр дає змогу підліткам якісніше розуміти наслідки власних вчинків через моделювання справжніх життєвих обставин. До того ж серед перешкод було виділено потребу спеціальної підготовки фахівця та створення безпечної психологічної атмосфери під час проведення занять.

Чим активніше підлітки беруть участь у моделюванні ситуацій та обговоренні можливих варіантів їх розв’язання, тим більш вираженим є виховний ефект [6, с. 47–48].

Важливою закономірністю є також залежність результативності форум–театру від характеру групової взаємодії. У групах, де сформована атмосфера довіри та відкритості, спостерігається більш високий рівень рефлексії та готовності до обговорення складних соціальних питань. Натомість у ситуаціях, де відсутня психологічна безпека, підлітки демонструють стриманість і менш охоче включаються у взаємодію.

Аналіз відповідей респондентів дозволяє також зробити висновок про те, що форум–театр сприяє формуванню навичок соціального прогнозування. Учасники

не лише пропонують варіанти поведінки, а й оцінюють їх можливі наслідки, що є важливим компонентом відповідальної поведінки.

Учасники отримують можливість краще розуміти власні емоції та емоції інших, що сприяє розвитку емпатії та толерантності.

Використання інтерактивних технологій сприяє формуванню активної позиції учасників. Підлітки перестають бути пасивними спостерігачами й переходять до ролі суб'єктів діяльності, що відповідає сучасним підходам до організації освітнього процесу.

Також вагомим наслідком є становлення навичок співпраці. Учасники здобувають досвіду спільного пошуку рішень, що веде до розвитку толерантності та спроможності до конструктивного діалогу.

Участь у сценічних ситуаціях дає змогу їм глибше розуміти власні почуття та емоції інших, що є значущою частиною соціальної зрілості.

Аналіз відповідей респондентів засвідчив, що більшість фахівців оцінюють форум–театр як ефективний інструмент соціально–педагогічної роботи з підлітками. Зокрема, 8 із 10 опитаних зазначили, що використання цієї технології сприяє підвищенню активності учасників та залученню їх до процесу обговорення соціальних проблем.

Відносно складнощів упровадження, більшість опитаних вказали на потребу спеціальної підготовки фахівця та формування безпечного психологічного клімату. Окремо підкреслювалося, що успішність форум–театру зумовлена рівнем залученості учасників та значущості запропонованих обставин.

З огляду на зазначене, форум–театр створює умови для соціального діалогу, у межах якого підлітки вчаться узгоджувати позиції, аргументувати власну думку та поважати альтернативні точки зору. Застосування форум–театру розширює можливості соціально–педагогічної практики та сприяє її оновленню відповідно до сучасних освітніх запитів [4, с. 19–21].

Важливим результатом є також формування навичок конструктивного розв’язання конфліктів. У процесі моделювання проблемних ситуацій підлітки отримують можливість експериментувати з різними стратегіями поведінки, що дозволяє їм усвідомити ефективність тих чи інших рішень.

Крім того, участь у форум–театрі сприяє розвитку емпатії та здатності до розуміння позиції іншої людини. Це особливо важливо в умовах підліткового віку, коли міжособистісні конфлікти є досить поширеними. Як зазначають дослідники, саме розвиток емпатії виступає ключовим чинником формування конструктивної поведінки.

Не менш важливим є вплив технології на формування відповідальності. У процесі участі у форум–театрі підлітки усвідомлюють, що їхні вчинки мають певні наслідки, і навчаються передбачати результати своїх рішень.

Таким чином, результати дослідження дають змогу зробити висновок, що форум–театр має комплексний вплив на розвиток особистості підлітків, охоплюючи когнітивну, емоційну та поведінкову сфери.

Узагальнення практичного досвіду дозволяє виокремити такі стійкі результати застосування форум–театру у роботі з підлітками:

– розвиток соціальної компетентності та навичок відповідального вибору;

– зниження рівня конфліктності та агресивних проявів;

– формування рефлексивних умінь;

– зміцнення групової згуртованості та культури діалогу.

Його застосування сприяє розвитку комунікативних умінь, формуванню відповідальної поведінки та здатності до критичного аналізу соціальних ситуацій.

Зазначені результати узгоджуються з теоретичними положеннями щодо ефективності інтерактивних соціально–педагогічних технологій. І. Мельник підкреслює, що формування просоціальної діяльності можливе лише за умови

активного включення особистості в ситуації соціального вибору [6, с. 56]. Форум–театр забезпечує саме такий формат діяльності, у межах якого підліток виступає суб'єктом прийняття рішення, а не пасивним об'єктом виховного впливу.

Окремої уваги заслуговує впровадження форум–театру в закладах загальної середньої освіти. В освітньому середовищі технологія функціонує як механізм підтримки учнівської суб'єктності та формування культури відкритого діалогу. Інтерактивний формат роботи сприяє переходу від інформаційного засвоєння норм до їх діяльнісного осмислення через особистісно значущий досвід. За умови системного впровадження форум–театр підвищує рівень залученості підлітків до виховного процесу та сприяє формуванню внутрішньої відповідальності.

Отже, аналіз сучасної практики засвідчує, що форум–театр є комплексною інтерактивною технологією, яка поєднує профілактичний, виховний та розвивальний потенціал. Його результативність визначається рівнем професійної підготовки педагога, системністю застосування та відповідністю віковим особливостям підлітків.

З огляду на зазначене, аналіз практичних аспектів застосування форум–театру потребує розгляду ширшого контексту соціально–педагогічної діяльності, у межах якої функціонує досліджувана технологія.

Разом із тим аналіз сучасних наукових підходів засвідчує, що у більшості досліджень соціально–педагогічна робота з підлітками розглядається переважно через функціональний аспект (профілактичний, виховний, корекційний), тоді як питання забезпечення стійкої суб'єктної позиції підлітків у процесі соціального навчання залишається недостатньо систематизованим. Це зумовлює потребу у переосмисленні змісту та форм організації соціально–педагогічної діяльності.

Науково–практичне значення роботи полягає в уточненні ролі форум–театру як технології, що не лише доповнює існуючі форми соціально–педагогічної діяльності, а структурно інтегрується в її систему, забезпечуючи:

– формування досвіду соціального вибору;

– розвиток рефлексивного мислення;

– інтеріоризацію норм через діяльнісне проживання ситуації; – підвищення рівня відповідальності за прийняті рішення.

Узагальнення підсумків здійсненого вивчення дає змогу твердити, що технологія форум–театру є дієвим інструментом соціально–педагогічної роботи з підлітками, який сприяє становленню соціальної компетентності через активну участь, осмислення та моделювання життєвих ситуацій. Разом із цим її успішність напряму залежить від сталості запровадження, рівня майстерності фахівця та формування безпечного освітнього оточення. Це окреслює потребу у свідомому методичному забезпеченні та інтеграції форум–театру у систему сучасної соціально–педагогічної діяльності.

2.2. Рекомендації щодо впровадження технології форум–театру в умовах сучасного освітнього середовища

Для більш ефективного впровадження елементів форум–театру у практику роботи з підлітками педагогічним працівникам доцільно дотримуватися певної послідовності організації діяльності, таблиця 2.3.

Таблиця 2.3

Етапи впровадження технології форум–театру

Етап	Зміст діяльності	Роль педагога	Очікуваний результат
Підготовчий	Визначення теми, підбір сценарію, аналіз потреб підлітків	Організатор, аналітик	Актуалізація проблеми, готовність до участі
Проведення	Інсценізація ситуації, залучення учасників, обговорення	Фасилітатор	Активна участь, формування соціальних навичок

На основі апробованого досвіду та проведення авторського тренінгового заняття «Тиха підтримка» пропонуємо такі практичні рекомендації для соціальних педагогів щодо застосування технології форум–театру.

Варто зазначити, що представлені рекомендації було сформульовано та апробовано нами під час проведення авторського тренінгового заняття «Тиха підтримка», спрямованого на розвиток емпатії та невербальної допомоги у підлітків.

Повний план-конспект та сценарій проведеного заняття наведено у Додатку Б.

По–перше, важливим є ретельне планування занять.

Соціальний педагог має визначити мету, завдання, очікувані результати та підібрати відповідний сценарій.

По–друге, необхідно враховувати рівень підготовки учасників. Для груп, які не мають досвіду участі у форум–театрі, доцільно починати з простіших сценаріїв і поступово ускладнювати завдання.

По–третє, важливим є забезпечення активної участі всіх учасників. Для цього доцільно використовувати прийоми залучення, такі як відкриті запитання, робота в малих групах, обговорення альтернативних варіантів рішень.

По–четверте, необхідно приділяти увагу організації рефлексії. Саме на цьому етапі відбувається узагальнення отриманого досвіду та його осмислення.

Водночас, доцільно поєднувати форум–театр з іншими інтерактивними методами, що підвищує ефективність соціально–педагогічного впливу.

На підготовчому етапі важливо не лише визначити тему, а й провести попередній аналіз потреб підлітків. Доцільним є використання анкетування або неформального опитування для виявлення проблем, що є значущими для конкретної групи.

Фаза проведення форум–театру має бути організована так, аби кожен учасник мав змогу долучитися до процесу. Соціальний педагог повинен виконувати функцію

фасилітатора, скеровуючи дискусію та утримуючи конструктивний характер комунікації. Важливо уникати нав’язування готових рішень, надаючи підліткам можливість самостійно знаходити вихід із ситуації.

Рефлексивна фаза є центральною для забезпечення виховного впливу. Саме на цій стадії відбувається усвідомлення здобутого досвіду та його узагальнення. Доречно застосовувати відкриті запитання, які спонукають учасників до аналізу власних дій та їхніх результатів.

Важливо, щоб підлітки відчували безпеку та можливість вільного висловлення власної думки, що сприяє підвищенню рівня залученості учасників.

Особливу увагу слід приділити добору проблемних ситуацій, які мають бути актуальними для підлітків і відображати реальні соціальні виклики.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості учасників, що дозволяє адаптувати процес до рівня їх соціального досвіду та комунікативних умінь.

Важливим є і питання ґрунтовної підготовки педагогів, оскільки успішність впровадження технології значною мірою залежить від їхньої здатності організувати групову взаємодію, підтримувати конструктивну дискусію.

Етап 1. Визначення проблеми.

Соціальний педагог разом із учасниками окреслює актуальну соціальну ситуацію, яка є значущою для підлітків (наприклад, булінг, конфлікти, тиск однолітків).

Етап 2. Побудова сценарію.

Розробляється короткий сюжет із відкритим фіналом, що містить проблемну ситуацію без однозначного вирішення.

Етап 3. Інсценізація ситуації.

Учасники або підготовлена група демонструють сценічну ситуацію, яка відображає проблему.

Етап 4. Інтерактивне втручання.

Глядачі мають можливість зупиняти дію, пропонувати альтернативні рішення та брати участь у зміні розвитку подій.

Етап 5. Обговорення.

Проводиться аналіз запропонованих варіантів поведінки, їх ефективності та можливих наслідків.

Етап 6. Рефлексія.

Учасники співвідносять отриманий досвід із власним життям, формулюють висновки та визначають можливі стратегії поведінки.

Водночас, результативність використання форум–театру значною мірою залежить від дотримання засад психологічної безпеки. Соціальний педагог має створити атмосферу довіри, де кожна особа може відкрито висловити свою позицію без побоювання осуду.

Наприклад, під час організації заняття на тему міжособистісних конфліктів доцільно використати сценарій, що відображає типову ситуацію непорозуміння між підлітками. У процесі інтерактивної взаємодії учасники мають змогу запропонувати різні варіанти поведінки та оцінити їх наслідки, що сприяє формуванню навичок конструктивного розв’язання конфліктів.

Серед типових помилок впровадження технології можна виокремити формальний підхід до організації заняття, недостатню підготовку педагога та ігнорування етапу рефлексії, що знижує ефективність роботи.

З метою систематизації зазначених аспектів доцільно узагальнити умови ефективного впровадження технології форум–театру та пов’язані з ними ризики, що відображено в таблиці 2.4.

Аналіз теоретичних джерел і практичного досвіду впровадження форум–театру в закладах загальної середньої освіти засвідчує, що його результативність визначається не лише дотриманням організаційного алгоритму проведення заняття,

а передусім створенням педагогічних умов, які забезпечують діяльнісну залученість підлітків та внутрішнє прийняття соціальних норм через особистісно значущий досвід [4, с. 20–21; 6, с. 101–103].

Таблиця 2.4

Умови ефективного впровадження технології форум–театру та можливі ризики

Компонент	Умова ефективності	Потенційні ризики	Шляхи подолання
Організаційний	Чітке планування занять	Формальний підхід	Розробка сценаріїв, підготовка
Методичний	Підготовка педагога	Недостатня компетентність	Тренінги, навчання
Психологічний	Безпечне середовище	Страх висловлювання	Встановлення правил взаємодії
Змістовий	Актуальність тем	Відсутність інтересу	Добір реальних ситуацій
Діяльнісний	Активна участь підлітків	Пасивність учасників	Інтерактивні методи
Рефлексивний	Обговорення та аналіз	Відсутність осмислення	Організація рефлексії

Аналіз теоретичних джерел і практичного досвіду впровадження форум–театру в закладах загальної середньої освіти засвідчує, що його результативність визначається не лише дотриманням організаційного алгоритму проведення заняття, а передусім створенням педагогічних умов, які забезпечують діяльнісну залученість підлітків та внутрішнє прийняття соціальних норм через особистісно значущий досвід [4, с. 20–21; 6, с. 101–103].

У цьому контексті форум–театр виступає важливим елементом соціально–педагогічної роботи, що сприяє розвитку соціальної компетентності та активної взаємодії підлітків [2, с. 36–39].

На основі результатів дослідження було розроблено практичні рекомендації щодо застосування технології форум–театру у соціально–педагогічній діяльності, що подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Практичні рекомендації щодо впровадження форум–театру

№	Рекомендація	Зміст	Практична реалізація
1	Орієнтація суб'єктність на	Активна участь підлітків	Відкриті питання, залучення до рішень
2	Безпечне середовище	Атмосфера довіри	Правила взаємодії, підтримка
3	Актуальність змісту	Реальні проблеми	Булінг, конфлікти, соціальні ситуації
4	Роль педагога	Фасилітація	Без нав'язування рішень
5	Рефлексія	Осмислення досвіду	Обговорення, аналіз
6	Системність	Регулярність	Інтеграція в програму

Як видно з таблиці 2.5, запропоновані рекомендації відображають ключові умови ефективного впровадження технології форум–театру у соціально–педагогічну практику. Вони мають системний характер і охоплюють як організаційні, так і змістові аспекти діяльності.

1. Орієнтація на суб'єктність підлітка

Ключовою умовою ефективності технології є забезпечення реальної участі учнів у процесі аналізу проблемної ситуації [6, с. 45–48].

Це передбачає:

– можливість вільного та аргументованого висловлення власної думки;

– залучення учнів до визначення тематики проблемних ситуацій; – право пропонувати альтернативні сценарії розвитку подій.

Практична реалізація цієї умови передбачає використання відкритих запитань, групових обговорень та можливості самостійно змінювати перебіг сценічної ситуації.

Реалізація цієї умови сприяє формуванню відповідальності за власну позицію та розвитку соціальної зрілості підлітків. Включення учнів у процес прийняття рішень виступає важливим механізмом переходу від зовнішнього впливу до внутрішньої регуляції поведінки [4, с. 19–21].

2. Створення безпечного комунікативного простору

Інтерактивні технології, зокрема форум–театр, відповідають зазначеним віковим особливостям психологічного клімату в групі [11, с. 112–115].

Організаційно це передбачає:

– спільне визначення правил взаємодії (повага, відсутність осуду, конфіденційність);

– чітке окреслення меж допустимих висловлювань; – забезпечення рівних можливостей для участі.

Психологічна безпека знижує рівень тривожності та страху помилки, що активізує навіть тих учасників, які зазвичай залишаються пасивними. Саме в таких умовах відбувається глибоке осмислення соціальних ситуацій [17, с. 205–207].

3. Актуальність змісту та наближеність до реального досвіду

Сценарії форум–театру мають відображати реальні соціальні виклики, з якими стикаються учні, зокрема міжособистісні конфлікти, булінг, тиск однолітків, питання самоідентифікації тощо. Обов’язковою умовою є наявність відкритого фіналу, який стимулює учасників до пошуку альтернативних рішень та забезпечує варіативність поведінкових стратегій. Саме відкритість ситуації сприяє формуванню досвіду соціального вибору [4, с. 18–21].

Водночас запропонована проблема повинна бути зрозумілою та впізнаваною для учасників, але не персоналізованою, щоб уникнути психологічного дискомфорту та зберегти безпечний характер обговорення.

4. Роль педагога як фасилітатора процесу

Соціальний педагог у процесі реалізації форум–театру виконує функцію фасилітатора. Його роль полягає не у нав'язуванні нормативної моделі поведінки, а у створенні умов для самостійного аналізу ситуації учасниками [6, с. 101–103].

Фасилітація передбачає:

– підтримку конструктивного характеру дискусії;
– балансування між емоційною залученістю та раціональним аналізом;
– підбиття підсумків без формулювання «єдиного правильного» рішення.

5. Обов'язковість рефлексивного етапу

Осмислення є системоутворюючим компонентом технології. Саме вона забезпечує перехід від емоційного переживання до усвідомлення соціальних смислів [11, с. 118–121].

На цьому етапі доцільно організовувати:

– обговорення альтернативних моделей поведінки;
– аналіз можливих наслідків прийнятих рішень;
– співвіднесення ситуації з особистим досвідом учасників.

6. Системність застосування

Його впровадження доцільно здійснювати в межах цілісної програми виховної та превентивної роботи [34; 45].

Систематичність застосування технології забезпечує:

– формування стійких комунікативних навичок;
– розвиток емпатії;
– зміцнення групової згуртованості;
– підвищення рівня соціальної відповідальності [12, с. 64–66].

Цінність форум–театру полягає у переході від директивної моделі виховання до діалогічної взаємодії, у межах якої підліток виступає суб'єктом аналізу соціальної ситуації. Саме в умовах, коли підліток виступає суб'єктом аналізу соціальної ситуації, а не об'єктом педагогічного впливу, відбувається засвоєння соціальних норм і формування внутрішньої відповідальності за прийняті рішення [29, с. 89–92].

Аналіз теоретичних джерел і результатів практичного вивчення дозволяє стверджувати, що форум–театр доцільно розглядати як інструмент організації соціального навчання, у межах якого підліток виступає активним учасником аналізу та прийняття рішень. Саме через моделювання ситуацій соціального вибору відбувається осмислення норм, формування внутрішньої відповідальності та розвиток уміння аналізувати соціальні ситуації [2, с. 36–39; 4, с. 19–21].

Форум–театр може бути використано як інструмент удосконалення соціально– педагогічної роботи в умовах сучасних закладів освіти за умови належної організаційної та методичної підготовки.

Особливу увагу варто акцентувати на доборі проблематики занять, котра повинна узгоджуватися з нагальними питаннями підлітків. Застосування реальних життєвих обставин збільшує зацікавленість учасників та сприяє глибшому осмисленню змісту діяльності.

Крім того, доцільним є поєднання форум–театру з іншими інтерактивними методами, що розширює можливості соціально–педагогічного впливу.

Однією з дієвих форм є проведення тематичних занять, спрямованих на розв'язання нагальних соціальних проблем. Наприклад, при роботі з темою булінгу варто моделювати ситуацію суперечки між учнями, в межах якої підлітки мають змогу запропонувати змінні варіанти поведінки та оцінити їх наслідки. Такий підхід дає змогу не лише осягнути проблему, а й виробити навички її раціонального вирішення.

Іншою формою є застосування форум–театру для розвитку комунікативних умінь. У цьому випадку моделюються обставини міжособистісної взаємодії, що дає змогу учасникам відпрацьовувати навички ефективної комунікації, слухання та аргументування власної позиції.

Слушним є також використання технології у превентивній роботі. Моделювання ситуацій соціального тиску, небезпечної поведінки або негативного впливу оточення дозволяє підліткам зрозуміти ймовірні наслідки таких кроків і сформувати шляхи їх уникнення.

Важливою складовою є організація післядії, яка передбачає закріплення отриманого досвіду. Це може бути обговорення, письмова рефлексія або виконання творчих завдань, спрямованих на осмислення отриманих результатів.

Аналіз досвіду його використання засвідчив, що інтерактивний характер цієї технології забезпечує високий рівень залученості учасників та посилює здатність до формування соціальної компетентності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз результатів проведеного опитування та вивчення практичного досвіду фахівців підтвердили високий потенціал технології форум-театру в сучасній соціально-педагогічній діяльності. Ми з’ясували, що переважна більшість респондентів розцінює цей метод як один із найефективніших способів активізації комунікації підлітків.

Форум-театр дозволяє дітям не просто обговорювати соціальні проблеми теоретично, а реально залучатися до процесу їх розв'язання. Це сприяє перетворенню пасивного спостерігача на активного учасника соціальної взаємодії, що є критично важливим для формування навичок конструктивної співпраці в підліткових групах.

У ході дослідження нами було встановлено, що результативність занять за цією технологією безпосередньо залежить від професійної майстерності педагога

та його здатності створити атмосферу повної психологічної безпеки. Ми побачили, що моделювання складних соціальних ситуацій безпосередньо впливає на емоційний інтелект підлітків.

Завдяки участі у форум-виставах діти вчаться розпізнавати не лише власні емоції, а й розуміти стан інших людей. Це розвиває емпатію та вчить підлітків адекватно реагувати на провокації чи конфліктні моменти, що значно знижує рівень загальної напруженості у колективі.

Важливою перевагою форум-театру є створення умов для «безпечного соціального експерименту». Це дозволяє підліткам у ігровій формі аналізувати різні варіанти поведінки та миттєво бачити наслідки своїх рішень, не ризикуючи при цьому в реальному житті.

Така практика допомагає дітям усвідомлено обирати найбільш конструктивні стратегії виходу з конфліктів. Ми встановили, що можливість багаторазового «перегравання» ситуації формує у підлітків навички саморегуляції та здатність нести відповідальність за власні вчинки в соціумі.

Водночас наше дослідження виявило певні труднощі: сьогодні технологія форум-театру часто використовується фахівцями лише фрагментарно, що не дозволяє повною мірою розкрити її корекційний потенціал. Ми дійшли висновку, що для досягнення стабільного результату цей метод має бути системно інтегрований у загальну виховну програму закладу.

Особливу увагу слід приділяти адаптації сценаріїв під конкретні вікові запити та актуальні проблеми підліткової групи. Тільки за умови врахування індивідуальних особливостей учасників можна досягти глибокої рефлексії та змін у поведінкових установках молоді.

Підсумовуючи практичну частину роботи, зазначимо, що форум-театр є дієвим інструментом формування соціальної компетентності особистості. Це

досягається завдяки унікальному поєднанню ігрової діяльності, міжособистісного спілкування та групового аналізу.

Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у можливості апробації програми «Тиха підтримка» в умовах загальноосвітніх закладів. Сподіваємося, що запропоновані сценарії та методичні поради зможуть стати корисним допоміжним матеріалом для фахівців, які шукають інтерактивні форми роботи з сучасною молоддю

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи нами було здійснено комплексний аналіз проблеми застосування технології форум-театру в соціально-педагогічній роботі з підлітками. Отримані результати дозволили сформулювати такі загальні висновки:

Теоретичний аналіз проблеми підтвердив, що сучасна соціально-педагогічна діяльність вимагає переходу від інформаційних до інтерактивних методів взаємодії. Встановлено, що успіх соціалізації підлітка залежить від його активної суб'єктної позиції.

З'ясовано, що фахівець має виступати не як транслятор готових норм, а як організатор середовища, де підліток самостійно моделює стратегії поведінки, що є фундаментальною основою для формування його соціальної компетентності.

Вивчення психологічних особливостей підліткового віку дозволило констатувати, що цей період є критичним для набуття соціального досвіду та формування ідентичності. Ми підтвердили, що потреби підлітків у самовираженні та груповому визнанні найкраще задовольняються через ігрові форми роботи. Враховуючи притаманну віку емоційну лабільність, було доведено, що технологія форум-театру ідеально відповідає запитам молоді, надаючи безпечний простір для експериментування з різними соціальними ролями без загрози реального негативного наслідку чи осуду.

Технологія форум-театру визначена як комплексна соціально-педагогічна система, що поєднує мистецькі та виховні засоби для конструктивного вирішення конфліктів. Головною цінністю методу є можливість багаторазової «переігровки» ситуації, що вчить підлітків аналізувати наслідки своїх рішень. Встановлено, що ключову роль у процесі відіграє «джокер», чия професійна майстерність та здатність до фасилітації забезпечують перехід від театрального дійства до глибокої соціальної рефлексії учасників.

Аналіз результатів проведеного інтерв'ю з фахівцями-практиками підтвердив високу затребуваність форум-театру в роботі з сучасною молоддю. Експерти наголошують, що головним здобутком використання цієї технології є розвиток емпатії та здатності підлітків до критичного аналізу соціальних провокацій.

У межах виконання практичної частини дослідження було проаналізовано досвід використання технології форум-театру у діяльності громадських організацій «Школа рівних можливостей» та «Театр змін». Встановлено, що застосування форум-театру у роботі з підлітками сприяє розвитку навичок комунікації, критичного мислення, соціальної взаємодії та конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Узагальнення практичного досвіду підтвердило ефективність форум-театру як інтерактивного методу соціального навчання та розвитку соціальної компетентності підлітків.

На основі теоретичного аналізу та емпіричних даних нами було розроблено практичні методичні рекомендації, які знайшли своє втілення у програмі занять «Тиха підтримка». Головним акцентом рекомендацій є необхідність дотримання чіткої етапності проведення форум-театру та адаптації сценаріїв під актуальні запити конкретної групи підлітків. Доведено, що впровадження цих рекомендацій дозволяє фахівцям ефективно розвивати навички саморегуляції та відповідальності у підлітків, забезпечуючи їх готовність до конструктивної взаємодії у соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіпова С. П., Красілич І. О. Підготовка майбутніх фахівців соціально–педагогічних спеціальностей у контексті інклюзивної освіти // Вісник Черкаського національного університету. Серія «Педагогічні науки». 2021. № 3. С. 28–33. URL: https://ped–ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4317 (дата звернення: 15.05.2025).
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2018. 312 с.
3. Бойко О. М. Інтерактивні технології у роботі з підлітками // Педагогіка формування творчої особистості. 2021. № 75. С. 112–118.
4. Вольчева Г. В. Форум–театр як засіб формування конструктивної поведінки підлітка у конфліктній ситуації // Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. № 2. С. 33–41. URL: http://srso.udpu.edu.ua/article/view/220771 (дата звернення: 15.05.2025).
5. Гнатюк Л. П. Психолого–педагогічні особливості підліткового віку // Вісник психології. 2019. № 1. С. 33–40.
6. Мельник І. С. Форум–театр як інноваційна технологія соціальної роботи // Соціальна педагогіка*: теорія та практика*. 2022. № 2. С. 47–50.
7. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898–2020–п#Text (дата звернення: 15.05.2025).
8. Дорошенко М. С. Інтерактивні форми виховної роботи з учнями // Педагогіка і практика. 2021. № 4. С. 101–107.
9. Захарченко І. В., Безпалько О. В., Зимівець Н. В. Методика «форум–театр» як ефективний засіб попередження негативних явищ у молодіжному середовищі. *Активні методи просвітницької діяльності: збірник наукових праць.* 2024. № 1. С. 14–22.

10. Іванова О. М. Роль соціального педагога в сучасній школі // Педагогічні студії. 2020. № 3. С. 65–71.
11. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 256 с.
12. Катеринич А. А. Мистецькі техніки в соціально–педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю // Науковий журнал Хортицької національної академії. 2024. № 1(10). С. 45–53.
13. Кириченко В. І. Зміст, форми і методи формування просоціальної діяльності в соціально–педагогічній роботі з дітьми та молоддю : монографія. Київ : Університет імені Бориса Грінченка, 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718361 (дата звернення: 15.05.2025).
14. Кириченко В. І. Соціально–педагогічні технології роботи з дітьми та молоддю в умовах соціальних ризиків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2018. № 1. С. 45–58.
15. Коваленко Т. О. Профілактика булінгу в закладах освіти. *Соціальна робота*. 2022. № 1. С. 72–79.
16. Кондратець І. В. Артпедагогічні технології у формуванні соціальної активності підлітків. *Артосвіта: теорія і практика*. 2020. № 1. С. 112–124.
17. Кравченко Ю. А. Соціальна компетентність підлітків: сутність і структура // Освіта та розвиток. 2019. № 2. С. 44–50.
18. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145–19#Text (дата звернення: 15.05.2025).
19. Литвиненко О. В. Використання театральних технологій у виховній роботі // Освітній простір України. 2020. № 18. С. 45–50.
20. Мартиненко В. І. Інноваційні підходи до виховної роботи // Педагогічна освіта. 2021. № 1. С. 23–29.

21. Мороз Л. В. Театральні технології у соціально–педагогічній роботі з підлітками : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2016. 224 с.
22. Нечерда В. Б. Форум–театр як форма реалізації «Філософії для дітей» у вихованні підлітків уразливих категорій // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Педагогічні науки. 2017. № 5(91). С. 72–76. URL: https://lib.iitta.gov.ua/709777 (дата звернення: 15.05.2025).
23. Петренко І. В. Соціалізація підлітків у сучасному освітньому середовищі // Освітологічний дискурс. 2021. № 3. С. 88–95.
24. Половіна О. В., Кондратець І. В. Артосвіта : навчально–методичний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. 556 с. ISBN 978–966–2778–94–6.
25. Половіна О. В., Тарасова Т. В. Театральні та перформативні практики в соціально–педагогічній роботі з підлітками // Соціальна робота і освіта. 2022. № 2. С. 61–70.
26. Романенко Л. В. Інтерактивні методи навчання в сучасній школі // Педагогічний альманах. 2019. № 41. С. 98–104.
27. Савінов В. В. Зворотна сторона переваг театрально–драматичних засобів арттерапії // Простір арт–терапії. 2020. № 1(27). С. 40–57. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724107 (дата звернення: 15.05.2025).
28. Савчук Н. В. Формування комунікативної компетентності підлітків // Педагогічні науки. 2020. № 2. С. 54–60.
29. Тарасова Т. В. Соціально–театральні технології як інструмент формування громадянської позиції підлітків // Педагогічний процес: теорія і практика. 2020. № 4. С. 87–94.
30. Тургенєва А., Мельничук А. Театр пригноблених як простір можливостей для соціальних змін та побудови діалогу. *Сучасні інновації у соціальній роботі* :

матеріали Всеукраїнської наук.–практ. конф. 2023. С. 58–64. URL: https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/2045 (дата звернення: 15.05.2025).

31. Харченко С. Я. Соціально–педагогічна діяльність : теорія і практика. Київ : Каравела, 2019. 304 с.
32. Шевченко Л. М. Соціально–педагогічні умови впровадження інтерактивних форм виховної роботи з підлітками // Освітологічний дискурс. 2018. № 1–2. С. 152–160.
33. Ярошенко О. Г. Інноваційні технології соціально–педагогічної роботи в закладах освіти // Педагогічні студії. 2021. № 2. С. 201–213.
34. Prentki T., Preston S. The Applied Theatre Reader. London : Routledge, 2009. 304 p.
35. Balfour M. Applied Theatre: Resettlement. London : Bloomsbury, 2012. 240 p.
36. Boal A. Games for Actors and Non–Actors. London : Routledge, 2002. 320 p.
37. Boal A. Theatre of the Oppressed. London : Pluto Press, 2000. 320 p.
38. Cohen–Cruz J. Engaging Performance: Theatre as Call and Response. London : Routledge, 2010. 224 p.
39. Fleming M. Starting Drama Teaching. London : David Fulton Publishers, 2001. 192 p.
40. Boal A. Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy. London : Routledge, 1995. 248 p.
41. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York : Continuum, 2005. 192 p.
42. Heathcote D., Bolton G. Drama for Learning. Portsmouth : Heinemann, 1995. 224 p.
43. Jackson A. Theatre, Education and the Making of Meanings. Manchester : Manchester University Press, 2007. 256 p.
44. Neelands J. Structuring Drama Work. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 240 p.

45. Nicholson H. Applied Drama: The Gift of Theatre. London : Palgrave Macmillan, 2005. 256 p.
46. O'Toole J. The Process of Drama: Negotiating Art and Meaning. London : Routledge, 1992. 200 p.
47. Boal A. Legislative Theatre: Using Performance to Make Politics. London : Routledge, 1998. 224 p.
48. Taylor P. Applied Theatre: Creating Transformative Encounters in the Community. Portsmouth : Heinemann, 2003. 224 p.
49. Thompson J. Performance Affects: Applied Theatre and the End of Effect. London : Palgrave Macmillan, 2009. 256 p.

ДОДАТОК А

Інтерв'ю для фахівців щодо особливостей використання форум-театру в роботі з підлітками

Мета інтерв'ю: з'ясування досвіду, особливостей та ефективності використання форум-театру у роботі з підлітками.

Інструкція для респондента:

Шановний(а) респонденте! Просимо Вас відповісти на запропоновані запитання. Інтерв'ю є анонімним, отримані результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукового дослідження.

Просити про ведення аудіо запису для можливості подальшого аналізу

Блок 1. Загальна інформація про досвід роботи

1. Вкажіть, будь ласка, Вашу професію та сферу діяльності.
2. Скільки років Ви працюєте з підлітками?

Блок 2. Досвід використання форум-театру

3. Чи використовуєте Ви у своїй практиці метод форум-театру? Якщо так, опишіть Ваш досвід.
4. З якою метою Ви застосовуєте форум-театр у роботі з підлітками?
5. Які теми або проблеми підлітків найчастіше опрацьовуються за допомогою цього методу?

Блок 3. Оцінка ефективності

6. Які результати Ви спостерігаєте після участі підлітків у форум-театрі?
7. Як участь у форум-театрі впливає на розвиток соціальних навичок, емпатії та критичного мислення підлітків?

Блок 4. Організаційні аспекти

8. Які труднощі виникають під час організації та проведення форум-театру?
9. Які умови є необхідними для ефективного використання цього методу?

Блок 5. Перспективи використання

10. Які перспективи впровадження форум-театру у соціально-педагогічну практику Ви вбачаєте?
11. Чи потребує цей метод адаптації до різних категорій підлітків? Якщо так, то яким чином?
12. Про які ще особливості організації форум-театру Ви б хотіли сказати?

Щиро дякуємо за приділений час!

ДОДАТОК Б

Тренерський план: «Підготовка до поїздки: разом ми – команда»

Час	**Етап / Вправа**	**Що робити**
00:00–00:20	І. Вступ (20 хв)	
5 хв	Привітання та «Коло енергії»	Усі в колі. Ім'я + асоціація з поїздкою.
10 хв	Гра «Рандомні пари»	Пошук «половинок» карток. Обмін цікавим фактом (2 хв).
5 хв	Встановлення правил	«Ми – команда», без критики, чуємо кожного.
00:20–01:30	ІІ. Основна частина (70 хв)	
40 хв	Форум–театр: «Ситуація в поїздці»	Сценарій: заблукали в місті. Прогін –> Дебріфінг –> Переігровка.
30 хв	Команда: «Карта виживання»	Робота в 3 групах. План дій на 3 критичні ситуації. Малювання плакатів.

01:30–01:45	III. Завершення (15 хв)	
10 хв	«Павутинка довіри»	Обмін компліментами/цінностями через клубок ниток.
5 хв	Фінальне коло Рефлексія:	«З яким відчуттям закінчуємо?». Спільне селфі.

Дата: 29 квітня Форма проведення: очно

Мета: Сформувати атмосферу соціальної згуртованості та взаємопідтримки в групі; розвинути навички конструктивної комунікації між усіма учасницями для створення єдиного командного простору, вільного від сталих підгруп, що забезпечить ефективну взаємодію під час поїздки до Німеччини.

Тривалість: 1:45

Цільова аудиторія: дівчата 12–14 років (8 клас)

Тренер: Шевченко Альона Миколаївна

Підготовка простору та організація кола

Коло – це фундамент безпеки. У ньому немає «перших» і «останніх», усі рівні.

Розміщення: Звільніть центр кімнати. Усі учасники мають сидіти так, щоб бачити обличчя одне одного.

Матеріали:

Клубок ниток.

Картки для рандомних пар (нарізані навпіл, частини пазлів чи малюнків).

Великі аркуші паперу (ватмани) та маркери.

Телефон для фінального селфі.

Вступ: «Розігрів та налаштування» (20 хвилин)

Привітання та «Коло енергії» (5 хв)

Дія: Станьте в коло. Почніть першою, щоб задати тон: назвіть ім’я та слово, що асоціюється з поїздкою.

Інструкція: Кожна учасниця по черзі називає своє ім’я та слово–асоціацію.

Мета: Налаштувати всіх на одну хвилю, та познайомитися.

Гра «Рандомні пари» (10 хв)

Дія: Роздайте половинку картки кожній дівчині. Вони мають знайти свою «половинку».

Завдання: Коли пара сформована, дайте їм 2 хвилини, щоб дізнатися одне про одного цікавий факт, про який ніхто не знав.

Результат: Ви примусово змішуємо групу, щоб подолати звичні бар’єри спілкування.

Встановлення правил (5 хв)

Позиція фасилітатора: Запропонувати групі договір: «Ми – одна група. У нас немає «своїх» і «чужих». Ми не критикуємо ідеї, ми чуємо кожну».

Основна частина: «Дія та виклики» (70 хвилин)

Форум–театр: «Ситуація в поїздці» (40 хв)

Форум–театр: «Ми загубилися в чужому місті»

Вихід: Коротко опишіть сценарій (наприклад, про «втрату шляху»).

Мета: Відпрацювати навички комунікації у стресовій ситуації, навчитися виходити з конфлікту, коли всі на нервах.

Розподіл ролей (запропонувати дівчатам обрати ролі):

«Контролерка» (Олена): Намагається тримати все під контролем. Дуже нервує, звинувачує інших: «Я ж казала іти по навігатору! Чому ви не слухали?».

«Панікерка» (Маша): Втрачає самовладання. «Все, ми пропали! Вже темніє, ми тут до ранку будемо. Я хочу додому!». Може почати плакати або ходити колами.

«Відсторонена» (Катя): Щоб зняти напругу, робить вигляд, що нічого не сталося. «Та заспокойтеся, давайте просто зайдемо в цю кав'ярню, тут так гарно». Її несерйозність бісить інших.

«Миротворциця/Пошуковиця» (Аня): Намагається всіх помирити і розібратися в карті, але її голос занадто тихий, або її ніхто не чує через крики інших.

Сценарій сцени (тривалість 3–5 хвилин)

Початок: Дівчата стоять посеред кімнати (це «центр міста»). Вони щойно зрозуміли, що заблукали.

Дія:

Аня дивиться в телефон: «Дівчата, здається, ми пішли не туди...».

Олена (Контролерка): «Я знала! Я ж казала повертати наліво, а ви поперлися прямо!

Тепер ми не встигнемо на вечерю!».

Маша (Панікерка): «О Боже, я ж казала, треба було викликати таксі! Ми заблукали в чужій країні, нас ніхто не знайде!».

Катя (Відсторонена) (дивиться по сторонах): «Слухайте, та яка різниця, подивиться яка красива вітрина...».

Олена (на Катю): «Тобі аби тільки вітрини дивитися! Ми тут пропадемо!».

Маша (починає схлипувати): «Все, я нікуди більше не піду, буду тут сидіти!».

ТОЧКА «СТОП»: У цей момент конфлікт досягає піку. Олена кричить, Маша в істериці, Аню ніхто не слухає, Катя відсторонена. Це момент, коли фасилітатор плескає в долоні і каже «СТОП!».

Як проводити Форум (після «Стоп»):

Аналіз (Дебріфінг):

Звернутися до глядачок: «Що ви бачили? Хто зараз почувався найгірше? Чому ситуація зайшла в глухий кут?».

Запитати «Акторів»: «Що ви відчували, коли на вас кричали або коли вас не чули?».

Переігровка (Основна робота):

Скажіть: «Тепер кожна з вас може змінити хід подій. Якщо ви бачите, що хтось із героїнь міг вчинити інакше, щоб не було сварки – кажіть «Стоп», виходьте на сцену замість неї і покажіть свій варіант».

Приклади того, що ви можете підказати дівчатам:

«Маша, як ти можеш сказати про свій страх без істерики, щоб тебе почули?»

«Олено, як ти можеш сказати про свої нерви, не звинувачуючи подруг?»

«Катю, як тобі залучити групу до пошуку рішення, а не

відсторонюватися?» Фінал:

Важливо не знайти «ідеальне» рішення, а показати, що зміна поведінки однієї людини міняє всю динаміку групи. Якщо одна дівчина перестане кричати і почне спокійно говорити, решта теж почнуть заспокоюватися.

Порада : Під час обговорення постійно підкреслювати: «У Німеччині ви будете самі, без дорослих. Оцей крик або паніка – це втрата часу. А вміння домовитися – це ваша безпека». Це зробить тренінг максимально практичним для дівчат.

Підготовка: Дівчата обирають ролі. Дати їм 5 хв на підготовку.

Перший прогін: Учасниці грають сценку до моменту конфлікту або тупика.

Дебріфінг: Запитайте глядачок: «Що відчували героїні? Хто був лідером, а хто в тіні?

Чому виник конфлікт?».

Переігровка: Заохочувати учасниць зупиняти гру фразою: «Стоп, я хочу замінити Машу/Катю і спробувати домовитися інакше». Нехай вони покажуть інший варіант поведінки.

Командне завдання: «Карта виживання» (30 хв)

Розподіл: Розділити групу на 3 команди (знову випадковим чином).

Завдання: Скласти план дій на 3 критичні ситуації:

Ми розминулися в центрі міста.

Комусь стало сумно або він хоче додому.

У нас залишилося мало грошей на їжу.

Важливо: Нехай дівчата малюють план на великих аркушах. Кожна має бути задіяна:

хтось малює, хтось пише, хтось виступає спікером. Це переводить абстрактні страхи у конкретні кроки.

Закінчення: «Рефлексія та єднання» (15 хвилин)

«Павутинка довіри» (10 хв)

Дія: Стоячи в колі, ви тримаєте клубок ниток. Передаю його одній учасниці, кажучи:

«Я ціную в тобі [якість] (наприклад, сміливість)».

Процес: Вона тримає нитку, кидає клубок іншій і каже, що цінує в ній.

Сенс: Утворюється «павутинка», яка фізично єднає всіх. Це момент відчуття підтримки та приналежності.

Фінальне коло (5 хв)

Питання: «З яким відчуттям ми закінчуємо тренінг?».

Позитивне завершення: Зробити спільне фото (колективне селфі) як символ нашої команди перед поїздкою.

ДОДАТОК В

Тренінг

«Почути тишу: мистецтво справжньої підтримки»

Організація тренінгу для згуртованості дітей 7 – го класу

Тренінговий план: «Почути тишу: мистецтво справжньої підтримки»

Дата: 08.05.2026

Цільова аудиторія: Учні 7–го класу (12–13 років)

Мета: Навчити дітей розрізняти конструктивну підтримку від деструктивного втручання; розвинути навички емпатії та поваги до особистих кордонів однокласників.

Тривалість: 30 хв.

Атрибути: Клубок ниток, 2 стільці (шкільна парта), аркуші паперу, телефон.

Тренер: Шевченко Альона

Час (хв)	**Етап тренінгу**	**Зміст активності (короткий опис)**	**Матеріали**
00:00–05:00	**І. Вступна частина**	**Привітання та налаштування.**	
2 хв	Вправа « коло ергії»	Учасники в колі. Кожен називає ім’я та рису, яка допомагає йому бути надійним другом (напр., «Я чесний», «Я вмію мовчати»).	
3 хв	Правила групи	Швидкий договір: «Поважаємо тишу іншого», « Правило СТОП», «Допомагаємо без тиску».	Аркуш із правилами

05:00–22:00	**II. Основна частина**	**Форум–театр та аналіз.**	

3 хв	Постановка проблеми	Перший прогін: Сцена біля дошки. Максим забув правило, Софія голосно «рятує» Денис знімає на телефон. Фінал – вибух емоцій Максима.	2 стільці, маркер, телефон
4 хв	Дебрифінг (Аналіз)	Обговорення з класом: «Чому допомога Софії розлютила Максима?», «Де була межа між підтримкою та шоу?»	
10 хв	Переігровка	Учні із залу замінюють героїв. Шукаємо варіанти «тихої» допомоги (підказати пошепки, відволікти вчителя, підбадьорити жестом).	
22:00–27:00	**III.Завершення**	**Вправа «Тиха підтримка»**	
5хв	Робота в парах	Кожна пара отримує ситуацію (напр., «друг розлив чай на сорочку»). Завдання придумати одну дію, як допомогти, не привертаючи увагу всього класу.	
27:00–30:00	IV.Завершення	**Рефлексія та фінал.**	

2 хв	«Павутинка довіри»	Передача клубка ниток. Кожен каже: « Я ціную в тобі доброту…» або «Я буду поруч,	
		коли (напр.., станеться якась ситуація яка була проговорена». Створюємо видиму мережу підтримки.	
1 хв	Фінальне слово	Висновок тренера: «Підтримка–це не завжди слова. Іноді це просто тиша і повага до кордонів».	

План–конспект соціально–педагогічного тренінгу:

Хід заняття І. Вступна частина (5 хв)

Вправа «Коло енергії» (2 хв)

Мета: Створити позитивний емоційний фон.

Зміст: Тренер пропонує всім стати в коло. Кожен учасник по черзі називає своє ім’я та одну рису характеру, яка робить його надійним другом (наприклад: «Я – Олена, я вмію зберігати таємниці»).

Прийняття правил групи (3 хв)

Зміст: Обговорення правил, необхідних для роботи:

Конфіденційність: все, що відбувається в класі, залишається в класі.

Правило «СТОП»: кожен має право зупинити обговорення, якщо йому стає дискомфортно.

Повага до тиші: не перебиваємо того, хто говорить.

ІІ. Основна частина: Форум–театр (15 хв)

Постановка проблеми: Сцена «Невдала відповідь біля дошки» (3 хв)

Сценарій: Учень (Максим) намагається вирішити завдання. Він розгублений. Подруга (Софія) починає голосно підказувати на весь клас, коментуючи: «Ну ти що, забув? Це ж легко!». Інший учень (Денис) починає знімати реакцію Максима на телефон, підсміюючись.

Фінал: Максим кидає маркер і відмовляється відповідати через сором.

Дебрифінг / Аналіз (4 хв)

Питання до класу:

Хто в цій ситуації справді хотів допомогти?

Чому Максим відчув роздратування замість вдячності?

Де той момент, коли допомога перетворилася на публічне приниження?

Моделювання рішень (Переігровка) (8 хв)

Завдання: Учасники із залу замінюють Софію або Дениса.

Критерій успіху: Допомога має бути надана так, щоб не привертати увагу вчителя чи всього класу до помилки Максима (наприклад: тихий жест, показ підказки в зошиті без слів).

III. Практичний блок «Тиха підтримка» (5 хв)

Робота в мікрогрупах (кейси)

Завдання: Кожна пара отримує ситуацію на картці та має за 1 хвилину придумати невербальний жест або тиху дію для підтримки.

Кейс 1: Друг отримав погану оцінку і ледь стримує сльози.

Кейс 2: Подруга випадково забруднила одяг, але ще не помітила цього.

Кейс 3: Однокласник заїкається під час виступу, і всі починають шепотітися.

IV. Завершальна частина (5 хв)

Рефлексивна вправа «Нитка єдності» (3 хв)

Зміст: Тренер тримає клубок ниток, залишає кінець собі та передає його учню, висловлюючи вдячність. Учні передають клубок один одному, створюючи «мережу підтримки». Кожен каже: «Я тепер знаю, що підтримати – це значить...».

Підбиття підсумків (2 хв)

Слово тренера: «Сьогодні ми побачили, що допомога – це не гучне шоу. Це повага.

Справжня команда – це коли ми чуємо навіть те, що сказано пошепки».

Фінальна дія: Спільне фото з «мережею» з ниток (символ згуртованості).